

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

NİGAR MƏHƏMMƏD qızı XƏLİLOVA

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ ZAMANI
MULTİMƏDİA VASİTƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏ METODİKASI

İxtisaslaşma: HSM 060103 - İngilis dilinin tədrisi metodikası və metodologiyası

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

Dürrə Ərəstun qızı Həşimova
Fil.ü.f.d., dosent

BAKI - 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-8
I FƏSİL. ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MULTİMEDİA VASİTƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN NƏZƏRİ-METODİKİ MƏSƏLƏLƏRİ	
1.1. Xarici dillərin müasir tədris vasitələri kimi multimedia texnologiyalarının səciyyəvi xüsusiyyətləri.....	9-21
1.2. “Multimedia təqdimatı” konsepsiyası əsasında ali təhsil müəssisələrində xarici dillərin öyrədilmə metodikası.....	21- 36
II FƏSİL. ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ TƏTBİQ OLUNAN MULTİMEDİA TEXNOLOGİYALARININ TƏCRÜBİ ASPEKTLƏRİ	
2.1. Xarici dillərin tədrisində istifadə olunan multimedia vasitələrinin hazırlanma texnologiyası.....	37-47
2.2. Ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisində multimedia vasitələrindən istifadənin müasir vəziyyəti və perspektivləri.....	47-59
2.3. Eksperimental tədris və nəticələrinin təhlili.....	59-62
NƏTİCƏ	63-65
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	66-70

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İnformasiya texnologiyaları artıq həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib. İndi bəzi vəzifələrin kompüter və İnternetin köməyi ilə həll edilməyəcəyi insan fəaliyyəti sahəsi tapmaq demək olar ki, mümkün deyildir. Təhsil sahəsində də informasiya texnologiyalarından fəal istifadə müşahidə olunur. Yüksək texnologiyalar sahəsində son nailiyyətlər müəllimlərə tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və keyfiyyətə yeni əsaslara keçirilməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Səs və vizual formalarda məlumatı emal etməyə imkan verən müxtəlif proqram və aparat vasitələri, yeni multimedia vasitələri ilə məlumat ötürmək mümkün olmuşdur.

Xarici dillərin tədrisinin müasir metodlarında multimedia texnologiyalarından istifadə mühüm rol oynayır. Elektron lüğətlərdən, ensiklopediyalardan, interaktiv dərslik və dərsliklərdən, oyunlardan, internet resurslarından, simulyatorlardan, elektron təqdimatlardan və s.-dən istifadə materialın mənimsənilməsinin səmərəliliyini artırmağa imkan verir. *“Hal-hazırda müasir texnologiyaların təhsil sahəsinə təsir gücü daha böyükdür. Xüsusilə, multimedia vasitələri öyrənilərə daha effektiv öyrənmədə, müəllimlərə mövzuları və tapşırıqları daha yaradıcı və effektiv təqdim etmədə əsas yardımçı vasitədir”* [5, s.17].

Ənənəvi olaraq, xarici dilin tədrisi prosesi nəzəri məlumatların ötürülməsini və öyrənilən fənn daxilində uğurlu ünsiyyət üçün zəruri olan bacarıqların inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur. Multimediadan istifadə eyni anda tədris prosesinin bir neçə aspektinə müsbət təsir göstərə bilər. Auditoriya şəraitində müəllimin hər bir tələbəyə lazımi diqqət yetirmək imkanı həmişə olmur ki, bu da öyrənmə motivasiyasının itməsinə, bilik, bacarıq və bacarıqların səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Multimedia müxtəlif öyrənmə üslubları kontekstində istifadə oluna bilər və müxtəlif insanlar tərəfindən qəbul edilə bilər: bəziləri oxumaqla, digərləri dinləməklə, bəziləri videolara baxmaqla və s.

Xarici dil dərslərində multimedia vasitələrindən istifadə tələbəyönümlü yanaşmanı həyata keçirməyə imkan verir, təlimin fərdiləşdirilməsinə və differensiaslaşdırılmasına kömək edir, yəni tələbələrin fəallığını aktivləşdirir, fənnə marağı artırır. Bu vasitələr, tələbənin yaşını, psixoloji xüsusiyyətlərini və dil səviyyəsini nəzərə alaraq onların hər birinin müstəqil işini təşkil etməyə imkan verir. Multimedia vasitələri ilə işləməklə tələbələr öz təlim prosesinə təsir göstərə, onu fərdi qabiliyyət və üstünlüklərinə uyğunlaşdırırlar. Bu zaman onları maraqlandıran materialı dəqiq mənimsəyirlər, öyrənməni istədikləri qədər təkrarlayırlar ki, bu da daha düzgün qavrayışa kömək edir.

Multimedia vasitələrindən istifadənin əsas üstünlüklərindən biri ondan ibarətdir ki, onlar tələbələr üçün müxtəlif təlim fəaliyyətlərini təşkil etməyə, lüğət ehtiyatını genişləndirməyə və yeni ifadə nümunələri ilə tanış olmağa müxtəlif yollar təqdim etməyə, öyrənilən dil strukturlarının yadda qalanlığını və bunlar arasında əlaqələri yaxşılaşdırmağa imkan verir. Bu cür vasitələr tələbələrin dil biliklərinə yiyələnməkdə müvafiq strukturlar yaradır, onlara müəyyən bacarıq və qabiliyyətləri öyrədir.

Dərsdə audio və video materialların (mahnılar, müxtəlif tematik istiqamətli maarifləndirici filmlər, xəbər proqramları, televiziya şouları, reklam çarxları və s.) istifadəsi də tələbələrin öyrənmə fəaliyyətlərinin rəngarəngliyinə töhfə verir və süni şəkildə dil mühitinin yaradılmasına imkan verir. *“Multimedia vasitələri tələbələri başqa ölkələrin reallıqları ilə tanış etmək və beləliklə, təkcə linqvistik deyil, həm də sosial-mədəni səriştə formalaşdırmaq baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir”* [19, s.38]. Multimedia texnologiyaları tələbəni yalnız hazır tədris materialının mülahizəçisi deyil, həm də onun yaradılması, çevrilməsi və operativ istifadəsinin iştirakçısına çevirməyə də imkan verir. Üstəlik, internet texnologiyaları müasir cəmiyyətin ən mühüm informasiya mənbələrindən biri olduğundan, onlar təlimə daxil edildikdə, tələbələr internet resurslarından istifadə etmək üçün lazımi bacarıqlara yiyələnilirlər.

Multimedia texnologiyalarının tədris prosesinə tətbiqi təkcə tələbələrin deyil, həm də müəllimlərin təkmilləşməsinə kömək edir, çünki bu, yerli və xarici həmkarları ilə metodiki təcrübə mübadiləsinə imkan yaradır. Multimedia vasitələrindən istifadənin üstünlüklərindən biri həm də onların nəzarət və özünənəzarət sisteminin optimallaşdırılmasına töhfə verməsi, bununla da müəllimin işini asanlaşdırmaq, eləcə də tələbələrin müstəqilliyinin inkişaf etdirilməsidir. Kompüter testlərinin istifadəsi sayəsində tələbələr öyrənilən materialın mənimsənilmə dərəcəsinə müstəqil nəzarət etmək və lazım olduqda onu təkrarlamaq imkanı əldə edirlər.

Beləliklə, bütün bu sadaladığımız mühüm məqamlar ali təhsil sistemində xarici dillərin tədrisində multimedia vasitələrindən istifadənin vacibliyini və zəruriliyini nümayiş etdirir. Bu səbəbdən, multimedia vasitələrindən tədris prosesində müəllimlər tərəfindən səmərəli istifadə olunmazsa, yeni gənc nəsildən ibarət tələbələri ənənəvi formada təşkil edilən dərslərə cəlb etmək bir qədər çətinlik törədir. Belə bir mühüm problemin ən uğurlu həlli, məhz xarici dil dərslərini multimedia texnologiyaları ilə zənginləşdirməkdir. Dissertasiya mövzusunun aktuallığı şərtləndirən məqamlardan biri də məhz bu məsələnin optimal həll yollarını göstərməkdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin obyektı respublikanın ali məktəblərində xarici dillərin tədrisi prosesində tətbiq olunan multimedia texnologiyalarıdır. Araşdırmanın predmeti isə ölkənin ali təhsil müəssisələrində multimedia texnologiyalarına əsaslanan xarici dillərin öyrədilməsi metodikasındır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi aşağıdakı müddələrdə öz əksini tapmışdır:

- ✓ müxtəlif internet resurslarının ali təhsilin sistemində xarici dillərin tədrisinin modernləşdirilməsi prosesində rolunun müəyyən edilməsi;
- ✓ bu resursların xarici dilin tədrisinin müasir metodologiyasında vacib olan həqiqilik prinsipinin həyata keçirilməsinin izlənilməsi;
- ✓ xarici jurnal və qəzetlərin, müxtəlif internet saytlarının və digər mənbələrin mətnlərinin istifadəsinin xarici dilin mənimsənilməsindəki rolunun öyrənilməsi;

✓ İnternet resurslarının xarici dilin öyrənilməsi prosesini daha maraqlı etməyə göstərdiyi köməkliyin əsaslandırılması;

✓ virtual ünsiyyət vasitələrinin əlavə maddi və vaxt xərcləri olmadan tələbələrin təbii xarici dil mühitinə daxil olmasına və kommunikativ səriştənin formalaşmasına təsirinin öyrənilməsi;

✓ multimedia texnologiyalarının müəllimlərə məlumatın təqdimat üsullarını müxtəlifləşdirmək və öyrənməni praktiki yönümlü etmək imkanını hərtərəfli təhlil etmək;

✓ multimedia texnologiyalarının tədris prosesinə tətbiqinin müsbət (öyrənmənin effektivliyinə töhfə vermək üçün) cəhətləri ilə yanaşı, mövcud mənfi (multimedia alətlərindən düzgün və ya məqsədəuyğun istifadə edilmədikdə) tərəflərini də aydınlaşdırmaq.

Tədqiqatın məqsədlərinə müvafiq olaraq aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

➤ xarici dillərin tədris prosesinə inteqrasiyasını təmin etmək üçün ali məktəb müəllimlərini və təhsil müəssisələrini multimedia vasitələrinin tətbiqinə təşviq etmək;

➤ kompüterləşdirilmiş auditoriyaların, multimedia vasitələrinin, interaktiv lövhələrin və digər multimedia vasitələrinin yaradılması texnologiyasını aşılamaq;

➤ çatlar, müxtəlif növ İnternet telefoniya (Skype), “ani mesajlaşma” programları (ICQ, QiP), “sosial gündəliklər” (LiveJournal) və “sosial şəbəkələr” (Facebook), həmçinin videokonfransların dilin effektiv mənimsənilməsi üçün yaratdığı geniş imkanları göstərmək;

➤ respublika və xarici pedaqoji təcrübədə peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisində multimedia vasitələrinin didaktik imkanlarının həyata keçirilməsinə müasir yanaşmalarını təhlil etmək;

➤ ali məktəblərdə multimedia alətlərindən istifadə əsasında peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisi prosesinin intensivləşdirilməsi şərtlərini müəyyən etmək;

➤ xarici dil müəllimlərinin bilik və bacarıqlarına qoyulan tələbləri vurğulamaq, onların multimedia alətlərindən istifadə üzrə təliminin məqsədlərini, strukturunu və məzmununu hazırlamaq;

➤ ali məktəblərdə peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisi üçün multimedia alətləri toplusuna tələbləri işləyib hazırlamaq və onun tərkibinin tədris prosesində istifadəsinin forma və üsullarını əsaslandırmaq;

➤ tədris materialının mənimsənilmə səviyyəsini və peşəkar yönümlü xarici dil bacarıqlarını yoxlamaq üçün pedaqoji eksperiment aparmaq.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Dissertasiya işi aşağıdakı elmi yenilikləri özündə ifadə edir və təqdim olunan müddəalar ilk dəfədir ki işlənilir:

☞ yeni informasiya texnologiyalarından istifadə əsasında xarici dillərin peşəkar tədrisi prosesinin təkmilləşdirilməsinin perspektiv istiqamətləri müəyyən edilmiş və konkretləşdirilmişdir;

☞ “Kompüter-tələbə” yeni pedaqoji paradigmasının səciyyəvi xüsusiyyətləri üzə çıxarılmış və xarici dilin müstəqil öyrənilməsi hallarında ondan istifadə imkanları qiymətləndirilmişdir;

☞ tələbə mərkəzli kompüter təlim sisteminin qurulması üçün zəruri olan nəzəri yanaşmalar, pedaqoji prinsiplər və metodlar əsaslandırılmışdır;

☞ xarici dilin tədrisi metodlarının mərhələli işlənilib hazırlanması vəzifəsi rəsmiləşdirilmiş, “tədris prosesi modelinin təmsilçiliyi” və onun qarşıya qoyulmuş pedaqoji məqsədlərə adekvatlığı anlayışları təqdim edilmişdir;

☞ “Konsentrizm” prinsipindən, koqnitiv psixologiya və idrak kompüter qrafikasının ideyalarından istifadə etməklə tədris prosesinin keyfiyyətinə kompüter vizual nəzarətinin yeni metodu təklif olunmuşdur;

☞ “Xarici dil” fənni üzrə multimedia tapşırıqlarının tərtibi metodikası işlənilib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti: Tədqiqat işi müasir texnologiyalar, əsasən də multimedia vasitələri ilə xarici dillərin tədrisinin elmi-nəzəri məsələlərini

diqqətə çatdırır. Bu texnologiyaların ali məktəblərdə xarici dillərin öyrədilməsi prosesinə səmərəli tətbiq olunması yollarını təklif edir. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ali təhsil müəssisələrinin bakalavr və magistr pillələri üçün həm nəzəri material kimi mühazirələrdə, həm də praktik məşğələ kimi seminarlarda istifadə oluna bilməsindədir. Dissertasiya işindən yaxın mövzularda araşdırma aparan gənc tədqiqatçıların mənbə kimi bəhrələnməsi mümkündür.

Tədqiqat metodları. Mövzunun araşdırılması zamanı iddiaçı əsasən nəzəri-təhlil, təsvir, müşahidə və eksperimental metodlardan geniş istifadə etmişdir.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici dilin tədrisi metodikası və metodologiyası fakültəsi nəzdində Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasında aprobasiyadan keçmiş, kafedra iclaslarında mütəmadi müzakirə olunmuşdur. Magistrantın “Xarici dillərin tədrisində internet resurslarından istifadə və ünsiyyət metodları” adlı məqaləsi Azərbaycan Dillər Universitetinin “Azərbaycanda xarici dillər” adlı elmi məcmuəsinin 2021-ci ilin 2-ci sayında və 10 may 2021-ci il tarixində Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində keçirilmiş “Nizami Gəncəvi irsi dünya elmi-nəzəri fikrində” mövzusunda respublika elmi-nəzəri konfransının materiallarında “Ali məktəblərdə Nizami irsinin ingilis dilində tədrisində multimedia texnologiyalarından istifadə məsələləri” adlı məruzəsi çap edilmişdir. Nəşr olunmuş elmi əsərlər tədqiqat işinin mövzusu ilə səsleşir və onun prinsipləri əsasında yazılmışdır.

Tədqiqatın strukturu və həcmi: Dissertasiya işi “Giriş”, 2 fəsil, “Nəticə” və “İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı”ndan ibarətdir. Birinci fəsil 2 yarım-fəsildən, ikinci fəsil isə 3 yarım-fəsildən ibarətdir. Tədqiqat işinin ümumi həcmi 70 səhifədir.

I FƏSİL

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MULTİMƏDİA VASİTƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN NƏZƏRİ-METODİKİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Xarici dillərin müasir tədris vasitələri kimi multimedia texnologiyalarının səciyyəvi xüsusiyyətləri

Müasir cəmiyyətin obyektiv ehtiyacı təhsil prosesinin təşkilinin ən yaxşı yollarını, təhsilin məzmunu və strukturunun rəasional variantlarını tapmaqdır. Təhsilin yeni paradıqması işığında xarici dilin tədrisinin mərkəzi problemləri məqsədlərin, onlara adekvat olan təhsilin məzmununun müəyyənləşdirilməsi məsələləridir.

Müasir təhsil prosesinin müvafiq və əsaslandırılmış informasiyalaşdırılması problemlərinin həlli kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir. Multimedanın tədris prosesinə tətbiqi üçün iki mümkün istiqamət vardır. Bunlardan birincisi, belə vasitələrin təhsil sisteminin ənənəvi metodları çərçivəsində “dəstək” vasitələri kimi tədris prosesinə daxil edilməsiylə bağlıdır. Bu zaman multimedia resursları tədris prosesinin intensivləşdirilməsi, təlimin fərdiləşdirilməsi və tələbələrin biliyinin nəzərə alınması, ölçülməsi və qiymətləndirilməsi ilə bağlı müəllimlərin işinin qismən avtomatlaşdırılması vasitəsi kimi çıxış edir.

İkinci istiqamət çərçivəsində multimedia resurslarının tətbiqi təhsilin məzmununun dəyişdirilməsinə, tədris prosesinin təşkilinin metod və formalarının yenidən nəzərdən keçirilməsinə, məzmundan istifadə əsasında vahid kursların və fərdi akademik fənlər üzrə resursların qurulmasına gətirib çıxarır. Bilik və bacarıqlar bu halda məqsəd kimi deyil, tələbə şəxsiyyətinin inkişaf etdirilməsi vasitəsi kimi qəbul edilir. Multimedia texnologiyalarının istifadəsi, onlardan istifadə etmədən tam miqyaslı təlimin mümkün olmadığı və ya çətin olduğu təqdirdə əsaslandırılacaqdır.

“Xarici dilin tədrisi metodologiyasında multimedia vasitələrindən istifadə edərkən onları əsas kimi deyil, “dəstəkləyici” kimi təqdim etmək məqsəda uyğun görünür. Çünki xarici dilin tədrisinin spesifikliyi təkcə tədris prosesini idarə edən müəllimin əsas rolunu nəzərdə tutmur, həm də öyrənmə prosesinin birbaşa iştirakçısı olan tələbələrin bilik və bacarıqlarını da diqqətə alır” [31, s.6].

Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya texnologiyalarından həddindən artıq istifadə bəzi mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Məsələn, multimedianın geniş tətbiqi nəticəsində sosial təmaslar məhdudlaşdırılır, sosial qarşılıqlı əlaqə və ünsiyyət azalır. Müxtəlif kommunikatorlar (Skype, Facebook) vasitəsilə ünsiyyət effektivdir, lakin o, “canlı” ünsiyyəti tamamilə əvəz edə bilməz.

İnteraktiv dərsliklərdən istifadə zamanı multimedia vasitələrinin rolu qeyri-müəyyən görünür. Bu vəziyyətdə rəy “doğru-yanlış” parametrindən kənara çıxmır. İnteraktiv amil, təəccüb faktoru, qeyri-standart cavab, məna ixtisarı tamamilə istisna olunur ki, bu da müəllimin xarici dilin tədrisində iştirakının zəruriliyini bir daha vurğulayır.

İnformasiya texnologiyalarından həddən artıq istifadənin başqa bir mənfi cəhəti odur ki, tələbəyə eyni vaxtda müxtəlif tipli informasiyalar təqdim edilirsə, o, diqətlərini izləmək üçün bəzi informasiya növlərindən yayınır, vacib məlumatları əldən verir. Məlumatın təqdim edilməsinin mürəkkəb üsulları tələbələrin diqqətini öyrənilən materialdan yayındırır ki, bu da onlara multimedia vasitələrinin təlim prosesinə nə dərəcədə dərindən inteqrasiya olunmalı olduğunu aydın başa düşmək və müəyyən etmək zərurətini bir daha xatırladır.

Qeyd etmək lazımdır ki, multimedia vasitələrinin istifadəsinə keçid digər növ çətinliklərlə də bağlıdır: bir çox təhsil müəssisələrində texniki təchizat səviyyəsinin kifayət qədər olmaması informasiya texnologiyalarının verdiyi imkanlardan tam istifadə etməyə imkan vermir. Auditoriya otaqlarının qeyri-kafi komplektləşdirilməsi multimedianın tədrisdə faktiki istifadəsinə mane olur.

Bundan əlavə, texnologiyadan istifadə ilə bağlı istənilən fəaliyyət fasiləsiz keçmir ki, bu da dərslərin kəsilməsinə gətirib çıxara və müəllimləri əlavə materiallardan istifadə etməyə məcbur edə bilər.

“Tədrisə differensial yanaşma, vahid proqram üzrə işləmək mümkün olmadığı və multimedia vasitələrinin müxtəlifliyi səbəbindən dərslərin hazırlanmasında materialların seçilməsi və uyğunlaşdırılmasına daha çox vaxt sərf olunur” [40, s.25]. Bununla əlaqədar olaraq, müəllimlər təlim kurslarını müstəqil şəkildə modelləşdirməlidirlər.

Hazırda kompüter texnologiyaları sahəsində kifayət qədər maarifləndirmə olmadığına görə bütün müəllimlər tədris prosesini multimedia vasitələrinin köməyi ilə müasirləşdirməyə hazır deyillər. Beləliklə, ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına, müxtəlif təkmilləşdirmə kurslarının keçirilməsinə ehtiyac var ki, bu kurslarda müəllimlər təkcə texniki vasitələrlə tanış edilməyəcək, həm də multimedia kurslarının yaradılması və tədris prosesində onlardan metodik istifadə qaydaları öyrədiləcəkdir.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, hər bir multimedia proqramı üçün metodiki qeyd tərtib edilməlidir. Burada proqramın hansı auditoriya üçün nəzərdə tutulduğu, onun köməyi ilə inkişaf etdirilən bacarıqların növləri, hansı tədris materialına əsaslandığı, neçə saat olduğu göstərilir. Həmçinin, proqramın hansı qrup tələbər üçün nəzərdə tutulması, bu proqramların tədris prosesində yeri və s. yəni, proqramın başqa müəllimlər tərəfindən istifadə edə bilməsi üçün istifadə ssenarisi olmalıdır.

Beləliklə, xarici dilin tədrisi prosesi mürəkkəb, daim inkişaf edən sistemdir. Ona görə də, müəllimlər müasir dünyada yaranan imkanlardan öz işlərində istifadə etməlidirlər. Bu gün onlar multimedia vasitələridir. Onlar interaktivlik, çeviklik və müxtəlif növ təhsil məlumatlarının inteqrasiyası, habelə tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaq və onların motivasiyasını artırmağa kömək etmək qabiliyyətinə görə effektiv təhsil texnologiyalarıdır.

Multimedia texnologiyalarının istifadəsi müxtəlif mürəkkəblik dərəcələri şəbəkəsinin materiallarından (tədris və orijinal materiallar) birbaşa istifadə edərək aşağıda qeyd olunan məsələlərin həllinə şərait yaradır:

- oxu bacarıqlarını formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək;
- internetdə autentik audio mətnlər əsasında dinləmə bacarıqlarını formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək;
- müəllimin və ya şəbəkənin tələbələrindən birinin təqdim etdiyi materialların problemlə müzakirəsi əsasında monoloq və dialoji nitq bacarıqlarını təkmilləşdirmək, habelə müxtəlif şifahi ünsiyyətçilərdən istifadə etməklə dialoq nitq vərdişlərini təkmilləşdirmək;
- yazışma tərəfdaşlarına cavablar tərtib etməklə yazı bacarıqlarını təkmilləşdirmək;
- tədqiq olunan dilin ölkəsindən orijinal mətnlərdən istifadə etməklə, xalqın mədəniyyətinin, cəmiyyətin sosial-siyasi quruluşunun inkişafında müəyyən mərhələni əks etdirən müasir xarici dilin lüğəti ilə lüğət ehtiyatını artırmaq;
- mədəni biliklər, o cümlədən nitq etiketi, ünsiyyət şəraitində müxtəlif xalqların nitq davranışının xüsusiyyətlərini, öyrənilən dilin ölkəsinin mədəniyyətinin əsas cəhətləri və adət-ənənələri öyrənmək.

“Kompüterlə işləmək öyrənməyə marağın artmasına kömək edir, təhsil tapşırıqlarının təqdimatını çətinlik dərəcəsinə görə tənzimləməyə imkan verir və düzgün qərarlar qəbul etməyə təşviq edir” [32, s.59]. Bundan əlavə, kompüter öyrənməyə mənfi münasibətin ən vacib səbəblərindən birini - materialın başa düşülməməsi səbəbindən uğursuzluğu tamamilə aradan qaldırmağa imkan verir. Çünki tələbəyə müxtəlif istinad kitablarından və lüğətlərdən istifadə etmək imkanı təqdim olunur. Kompüterdə işləyərək tələbələr lazımi köməyə arxalanaraq problemin həllini başa çatdırmaq imkanı əldə edirlər.

Bununla belə, yadda saxlamaq lazımdır ki, kompüter texnologiyaları təlimin məzmununu müəyyən etmir - onlar yalnız xarici dilin öyrədilməsi üçün effektiv vasi-

tədir. İnformasiya texnologiyalarından istifadə onların zərurətindən irəli gəlməlidir və modaya qiymət verməməlidir.

Müasir cəmiyyətin inkişafı informasiya vasitələrinin insan fəaliyyətinin bir çox sahələrində, o cümlədən təhsildə istifadəsi ilə xarakterizə olunan informasiyalaşdırma dövründə baş verir. Ənənəvi təhsil vasitələri ilə multimedia texnologiyalarının inkişafı müasir təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin əsas yollarından biridir. Şübhəsiz ki, multimedia texnologiyaları tələbələrin şəxsi keyfiyyətlərinin inkişafına və təhsilin dəyişkənliyinə kömək edir. Bu vasitələrin tədris prosesinə daxil edilməsi öyrənilən fənnin tələbələr tərəfindən fəal yaradıcılıqla mənimsənilməsini təmin edir, onlara materialı daha yüksək keyfiyyət səviyyəsində təqdim etməyə imkan verir.

Nəzəri mənbələrə əsaslanaraq, aşağıdakı multimedia tədris vasitələrini ayırd etmək olar:

- ❖ səs yazılması və bərpası üçün vasitələr (elektrofonlar, maqnitofonlar, CD-pleyerlər);
- ❖ optik və proyeksiya kinoteatrları və foto avadanlıqları (televiziya və radio-qəbuledicilər, DVD-lər);
- ❖ pleyerlər, kameralar, kinokameralar, kinoprojektorlar;
- ❖ telefon, teleqraf və radio rabitəsi (telefonlar, radiorabitə sistemləri);
- ❖ məlumatların sənədləşdirilməsi və bərpası üçün avadanlıqlar (sürətçixarma maşınları, kompüterlər, printerlər, skanerlər);
- ❖ interaktiv lövhələr və virtual obyektlər.

Bu multimedia tədris vasitələrindən istifadə təqdim olunan materialın görmə qabiliyyətini, tələbələrin marağını artırmağa, şəxsi keyfiyyətləri (özünütəhsil və özünü inkişaf etdirmə qabiliyyəti), gənc nəslin üfüqlərini genişləndirməklə onların kommunikativ və sosial qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə imkan verir. Tələbə təhsil prosesinin fəal iştirakçısına çevrildikdə, multimedia texnologiyaları onların passiv öyrənmədən aktiv öyrənməyə keçməsinə imkan yaradır.

Yuxarıda təqdim olunan materialı təhlil edərək, müasir təhsildə geniş istifadə olunan multimedia vasitələrinin özünəməxsus təsnifatını təklif edirik. Multimedia tədris vasitələrini texniki vasitələrə (kompüter, interaktiv lövhə, multimedia proyektoru, mobil qurğular, audio və videoregistratorlar, internet), həmçinin proqram təminatı və elektron tədris resurslarına (elektron tədris proqramları, elektron dərsliklər, simulyatorlar, ensiklopediyalar və arayışlar) bölmək olar.

Kompüter texnologiyaları sahəsini tədqiq etmiş qabaqcıl müəllim və metodistlərin əsərləri araşdırılmaqla təklif olunan multimedia tədris vasitələrindən təhsildə necə istifadə olunduğu müəyyən edilmişdir.

Əvvəlcə, texniki vasitələrə daxil olan aşağıdakı avadanlıqların xarakteristikasını bilmək çox vacibdir:

1) Kompüter - müəyyən edilmiş əməliyyat proqramları ardıcılığından istifadə edərək lazımi funksiyaları yerinə yetirən qurğudur. *“Sürətli məlumatların işlənməsi və minimal səhv dərəcələri kompüterlərdən səmərəli istifadəyə zəmanət verir. Əvvəllər peşəkar kompüterlərdən yalnız elmi laboratoriyalarda və dövlət qurumlarında istifadə olunurdusa, son onilliklərdə bu qurğu bütün dünyada insan həyatının demək olar ki, hər bir sahəsində geniş istifadə olunmağa başlayıb”* [43, s.8]. Bu gün kompüterlər adi hala çevrilir, demək olar ki, bütün vətəndaşların bu cihazı almaq imkanı vardır.

2) İnteraktiv lövhə - kompüter və proyektor vasitəsilə istənilən şəkil və məlumatın nümayiş olunduğu ekran qurğusunu təmsil edir. Onun texniki imkanlarının çeşidi təkcə materialın nümayişi ilə məhdudlaşmır, həm də müxtəlif proqramların köməyi ilə ekranın özündə məşqləri yerinə yetirməyə imkan verir.

3) Multimedia proyektoru - kompüter vasitəsilə lazımi məlumatların ötürüldüyü və ekrana proyeksiya edildiyi qurğudur. Multimedia proyektorundan istifadənin müsbət tərəflərinə daxildir: ötürülən təsvirin yüksək keyfiyyəti (parlaq və aydın şəkillər, mətn aydın görünür); materialın izahı təbəşirdən istifadə edərək adi lövhədə izahatdan daha asan və öyrənənlər tərəfindən daha yaxşı yadda qalır; səhvlər və ya

qeyri-dəqiqliklər aşkar edilərsə, proqramda müvafiq şərh düzəltmək və ya əlavə etmək və onu ekranda göstərməklə problem asanlıqla aradan qaldırıla bilər; materialın tempi, dərinliyi və həcmi tələbələrin tədris pilləsindən və biliyindən asılı olaraq müəllim tərəfindən tənzimlənir.

4) Mobil qurğular - şəxsi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş, adətən display və miniatur klaviaturadan ibarət portativ qurğulardır. Mobil cihazlara mobil telefonlar, planşetlər, elektron kitablar, ağıllı bisikllər və musiqi pleyerləri daxildir.

5) Video və audio maqnitofonlar - daşıyıcıda əvvəllər yazılmış məlumatların təkrar istehsalına imkan verən texniki qurğulardır. *“Tədris məlumatlarının ötürülməsi üçün müxtəlif vasitələrdən, o cümlədən audio qurğulardan istifadə dərslər zamanı tədris materialını, audiokitablardan və audio seminarlardan çıxarışları dinləməyə, yeni sözləri yadda saxlamağa, xarici nitqi qulaqdan qavramağa və diktordan sonra təkrar etməyə imkan verir”* [9, s.25]. Audio materialları dinləməklə tələbələr yaddaş və diqqəti inkişaf etdirir, gənclər mətdə əsas məlumatları tapmağı və məzmunun əsas məqamlarını yadda saxlamağı öyrənirlər.

İndi isə proqram təminatı və elektron təhsil resurslarının xarakterinə nəzər salaq. Proqram təminatı kompüter sisteminin mühüm hissəsidir. Xüsusi (peşəkar) məqsədlər üçün tətbiqi proqram təminatına mətn və səs redaktorları, multimedia pleyerləri, təqdimatların hazırlanması proqramları, qrafik və ofis redaktorları, təlim məqsədlərindən asılı olaraq material yaratmağa və müxtəlif proqramlarda işləməyə imkan verən video emal proqramları daxildir.

Bu proqrama multimedia təqdimatlarının yaradılması üçün PowerPoint və Freelance Graphics, şəkillərin yaradılması və redaktəsi üçün Paint, slayd şouların yaradılması və videomateriallarla işləmək üçün Movie Maker, müxtəlif elektron dərslərliklər, lüğətlər və istinad kitabları daxildir. Beləliklə, müxtəlif növ multimedia texnologiyalarının tədris prosesinə daxil edilməsi onu yeni materialın öyrənilməsi və ya praktikada möhkəmlənməsi prosesində maraqlı və məhsuldar edir. Dil öyrənməyə

maraq göstərən, hətta ən həvəssiz olan tələbələr öyrəndiklərini hiss etmirlər, bilik axtarışı prosesində fəal iştirak edirlər.

Müasir Azərbaycan ali təhsil sistemi, zamanın sınağından çıxmamış və cəmiyyətin irəli sürdüyü yeni tələblərə cavab verməyən metod və prinsipləri rədd edərək, təhsilin inkişafının yeni yollarını seçmək problemi ilə üzləşir. Təhsil problemləri min illərdir bəşəriyyəti narahat edir. Fərdin “tərbiyəsi” deyilən işin sonu hardadır? Müəllimlər bunun üzərində işləyib, bu məsələ filosofları və müəyyən xüsusi elmlərin mütəxəssislərini narahat edib. D.Mendeleyev hesab edib ki, *“təhsilin əsl sonunu yalnız həyatın özü və hər kəsin şüurlu müstəqilliyi verir”* [36, s.2]. A.Disterveqinin fikrincə: *“İnsanın aldığı tərbiyə o zaman yekunlaşır, məqsədinə çatır ki, insan o qədər yetkinləşir və gələcək həyatı boyu özünü tərbiyə etməyə gücü və iradəsi olur, xarici dünyaya təsir edən bir fərd kimi necə həyata keçirə biləcəyinin yol və vasitələrini bilir”* [27, s.11].

Təhsilin inkişafının bu yollarından birini insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində, o cümlədən getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edən təhsildə ən son informasiya texnologiyaları vasitələrinin tətbiqi adlandırmaq olar. Yerli və xarici nəşrlərdə tədris prosesinin kompüterləşdirilməsi konkret fənn üzrə təlimin təşkilində aktual amillərdən biri kimi qəbul edilir. Distant təhsilin yaranması və fəal yayılması informasiya texnologiyalarının inkişafının və bir çox ölkələrin təhsil sistemlərinin dünyada baş verən təhsildə inteqrasiya proseslərinə, informasiya cəmiyyətinə doğru hərəkətə reaksiyasının nəticəsidir. Bu həm proqram təminatının bir çox funksiyalarına və onun təlim prosesində və peşə fəaliyyətində həyata keçirilməsinə, həm də ünsiyyətdə informasiyanın inkişafı ehtiyaclarına aiddir.

Mütəxəssislər hələ yeni informasiya texnologiyalarının yaranmasından əvvəl bir çox təcrübələr apardıqdan sonra materialın mənimsənilməsi metodu ilə bir müddət sonra əldə edilmiş bilikləri bərpa etmək qabiliyyəti arasında əlaqəni aşkar etdilər. *“Material sağlam idisə, o zaman insan həcmnin təxminən 1/4 hissəsini xatırladı. Məlumat vizual olaraq təqdim olunursa - təxminən 1/3. Təsir (görmə və eşitmə) bir-*

ləşdirildikdə, əzbərləmə yarıya qədər artdı və bir şəxs öyrənmə prosesində aktiv hərəkətlərdə iştirak etdisə, materialın mənimsənilməsi 75% -ə qədər artdı” [27, s.12].

Ancaq unutmamalıyıq ki, yeni hər şey sıfırdan yaranmır, bu, təkamül tərəqqi-nin tərkib hissəsidir və yeni texniki imkanlar, əlbəttə ki, onların təhsilə gətirdiklərinin həqiqətən rəşional olduğunu vurğulamaq üçün əlavə öyrənmə və dərk etməyi tələb edir.

Ünsiyyət vasitəsi kimi dil daim inkişaf edir, dilin strukturu, qrammatikası, tələffüzü, sözlərin yazılışı dəyişir, buna misal olaraq alman dilindəki yenilikləri göstərmək olar. Burada sözlərin yazılış qaydalarının dəyişdiyi, gələcək zamanın bəzi formaları ingilis dilində praktiki olaraq istifadə edilmir, bir çox başqa nümunələr var. Bu nəyə gətirib çıxarır? Birincisi, müəllim mövcud olan tədris-metodiki kompleksləri yoxlamalı, daim düzəltməli və tədris materiallarında olan çatışmazlıqları göstərməlidir. İkincisi, tədris materialı da qrammatik və leksik hadisələrin dəyişməsinə uyğun inkişaf etməlidir. Üçüncüsü, maliyyə çatışmazlığı xarici dilin tədrisinin mövcud komplekslərini təcili olaraq dəyişdirməyə imkan vermir. Ona görə də, tədris-metodiki kompleksin müasirləşdirilməsi problemi müəllimin çiyinə düşür.

“Multimedia texnologiyalarının üstünlükləri pedaqoqlar arasında artıq şübhə doğurmur. Multimedia mühiti informasiya sıxlığı baxımından əladır: “yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır”. Multimedia təqdimatı təkə biliklərin təqdim edilməsinə deyil, həm də onların idarə edilməsinə, möhkəmləndirilməsinə, təkrarlanmasına, ümumiləşdirilməsinə, sistemləşdirilməsinə xidmət edir” [33, s.40].

Multimedia texnologiyaları fərdi təhsil trayektoriyalarının inkişafına kömək etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur: daha çox tədris materialının məzmununu tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərinə, bilik və bacarıq səviyyəsinə uyğunlaşdırır. Xarici dil üzrə peşəkar biliklərin öyrədilməsi prosesində tələbələrin müasir texnologiyalardan istifadə etməsi dil öyrənmənin bir ixtisas kimi inteqrasiyasının əl bir səviyyəsidir ki, bu da təkə ünsiyyət bacarıqlarını deyil, həm də informasiya və texniki bacarıqları tək-

milləşdirməyə imkan verir. Baxılan məsələnin nəzəri və metodoloji əsasını aşağıdakı istiqamətlər üzrə elmi nailiyyətlər təşkil edir:

- ♦ ali peşə təhsilinin informasiyalaşdırılması və ali təhsildə informasiya texnologiyalarından istifadə imkanlarının psixoloji-pedaqoji əsaslandırılmasında (B.S.Gerşunski, E.İ.Maşbits, İ.V.Robert, V.A.Sadovniçiy, V.İ.Soldatkin və başqaları);

- ♦ təlim texnologiyaları (V.P.Bespalko, M.Ya.Vilenski, N.F.Maslova, P.İ.Obraztsov, N.F.Talızina, Q.K.Selevko və s.);

- ♦ xarici dildə tədris prosesinin təşkili və kompüter texnologiyalarının tədris və idrak prosesində istifadəsinə dair nəzəri müddəalar (M.A.Bovtenko, K.B.Esipoviç, A.V.Zubov, E.A.Maslyko, E.S.Polat, RK Potapova, TP Sarana, MN Evstigneev).

Multimedia texnologiyalarının tədris prosesinə inteqrasiyası aşağıdakılar üçün geniş imkanlar yaradır:

- ✓ tələbələrin real vaxt rejimində və gecikmə ilə ana dili ilə canlı ünsiyyətə girməsi;

- ✓ tələbələrin dil mühitinə fəal cəlb edilməsi, onların dil baryerinin aradan qaldırılması və yaradıcılıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi;

- ✓ kommunikativ və mədəniyyətlərarası bacarıqların təkmilləşdirilməsi; tələbələrin xarici dil və mədəniyyəti öyrənməyə motivasiyası.

Araşdırmalarımız göstərir ki, xarici dillərin tədrisində internet resurslarından istifadə, internet alətlərinin tədris prosesinə inteqrasiyası bir sıra didaktik vəzifələri daha səmərəli həll etməyə imkan verir:

- ↗ müxtəlif dərəcəli şəbəkə materiallarından birbaşa istifadə edərək oxu bacarıqlarını formalaşdırmaq və təkmilləşdirmək;

- ↗ İnternetdəki autentik audio mətnlər, habelə müəllim tərəfindən hazırlanmış mətnlər əsasında dinləmə bacarıqlarını təkmilləşdirmək;

- ↗ yazı və danışma bacarıqlarını təkmilləşdirmək; həm aktiv, həm də passiv lüğəti müasir ingilis dilinin lüğəti ilə doldurmaq;

↗ tələbələrə mədəni reallıqlarla, o cümlədən nitq etiketi, ünsiyyət baxımından müxtəlif xalqların nitq davranışının xüsusiyyətləri, mədəni xüsusiyyətləri, öyrənilən dilin ölkəsinin adət-ənənələri ilə tanış etmək;

↗ autentik materiallardan sistemli istifadəyə və həyatla əlaqə prinsipinə əməl etməyə əsaslanan dərstdə şagirdlərin xarici dil fəaliyyəti üçün davamlı motivasiya formalaşdırmaq.

Yuxarıda sadalanan metodik prinsiplər tələbələrin xarici dilin mənimsənilməsi üzrə müstəqil işinin təşkilində yaxşı həyata keçirilir, burada əməliyyat texnologiyalarından istifadə təkcə ev tapşırığının formalarını şəxələndirməyə deyil, həm də tələbələrin qrup fəaliyyət formalarını müstəqil işə fəal şəkildə tətbiq etməyə imkan verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, multimedia texnologiyalarından istifadə materialın tətbiqi, möhkəmləndirilməsi və təkrarlanması mərhələlərində tədrisin səmərəli qurulmasına imkan verir.

Xarici dilin tədrisi prosesində fəal şəkildə istifadə oluna bilən, onları təlim və təhsil vasitələrinə köçürən mövcud texnologiyalar iki qrupa bölünə bilər:

- sinxron ünsiyyət vasitələri
- asinxron ünsiyyət vasitələri

Sinxron rabitə vasitələri real vaxt rejimində ünsiyyət qurmağa imkan verən İnternet alətləridir (chat, video chat və audio chat). Skype və Yahoo Messenger eyni vaxtda söhbət və səsli ünsiyyətə imkan verən bu cür alətlərə misaldır.

Yahoo messenger və Skype istifadəçiləri dünyanın istənilən nöqtəsində yerləşən abunəçi bu proqramlara malik olduqda (yaxud adi stasionar telefona zəng vurursa) ani səsli əlaqə yaratmaq və ya yazılı söhbət vasitəsilə əlaqə saxlamaq imkanına malikdir. Veb kameraya qoşulmaq və istifadə etmək imkanı da var.

Tələbələr öz dostlarının siyahısını yarada və onları təkbətək söhbətə dəvət edə və ya qrup söhbəti adlanan konfrans təşkil edə bilərlər. Bu zaman istənilən həmsöhbətin parametrlərini (yaş, cins, yaşayış yeri, ana dili, maraqları və s.) təyin etməklə kiberməkanda ünsiyyət qurmaq üçün dostlar tapmaq mümkündür. Pedaqoji məqsəd-

lər üçün istifadə edilən bu söhbət platformaları xarici dilin tədrisində yeni imkanlar açır.

Zənnimizcə, çat və səsli ünsiyyətdən istifadə etməklə aşağıdakı üstünlükləri əldə etmək də olar:

- ❖ digər ölkələrdən olan tələbələrlə layihə dərslərinin keçirilməsi;
- ❖ başqa bir ölkənin qonaq nümayəndəsi ilə mövzuların müzakirəsi;
- ❖ müəyyən bir elmi bilik sahəsində ilkin, kökündən yeni, qeyri-standart tapşırıqların təklif edilməsi;
- ❖ ünsiyyətin sonunda söhbət mətnini arxivləşdirmə funksiyasına imkan verən qrammatika, lüğət, durğu işarələri, üslub, nitq xətalrı və s. baxımından chatlogu (Chatlog) təhlil etməklə yeni növ tapşırıqlar qurmaq əhəmiyyətlidir.

“Daphne Gonzalezin fikrincə, asinxron rabitə vasitələri vaxt ləngiməsi ilə məlumat mübadiləsinə imkan verən İnternet alətləridir (forumlar, e-poçt və audio poçt, internet saytları, bloqlar)” [9, s.36].

Bloq - saytın jurnal-gündəlik və ya təqvim şəklində təqdim olunan, məlumatların xronoloji ardıcılıqla yerləşdiyi səhifədir. Bloq gündəlik (həftəlik, aylıq) yenilənə bilər. Bloqun yaradıcısı məlumat yerləşdirmək və bloqu redaktə etmək hüququna malikdir, bloqu ziyarət edənlər isə məqalələrə öz şərhlərini bildirməyə bilərlər. Bloqda həmçinin foto, audio, video, digər saytlara keçidlər, internet məqalələri və s. ola bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, xarici dilin tədrisində aşağıdakı 3 növ bloqdan geniş istifadə olunur:

- Repetitor bloqu: müəllim tərəfindən aparılır;
- Sınıf bloqu: müəllim və tələbələrin birgə söyləri ilə aparılır;
- Tələbə bloqu: tələbə tərəfindən fərdi qaydada aparılır.

Xarici dilin tədrisi prosesinin mürəkkəb, daim inkişaf edən sistem olması məlum məsələdir. Bu baxımdan, xarici dilin tədrisinin kompüterləşdirilməsi informasiyaya çıxışı asanlaşdırmağa və dili öyrənmək üçün vaxtı azaltmağa kömək edir. Hal-hazırda multimedia məhsullarının böyük seçimi, xarici dili öyrənmək üçün lazım olan

məlumatları ehtiva edən İnternet səhifələri, elektron dərsliklər, tematik mətnlər və tapşırıqlar olan məlumat bazaları mövcuddur. Belə bir çox mənbələr lazımi məlumatı tapmağı çətinləşdirir, hazırda hər müəllim mövcud multimedia proqramları ilə məşğul olmayacaq və onları təlim prosesinə daxil etməyəcək.

Müəllimin tədris prosesində multimedia texnologiyalarından istifadə etməkdə maraqlı olduğu halda, kompüterdə dərslərin harada və nə vaxt keçiriləcəyi başqa bir sual yaradır. Bu gün bir çox ali məktəblərdə kompüter laboratoriyaları var, lakin onlar böyük yük daşıyırlar, multimedyanın inkişafı bu gün fizikadan tutmuş musiqiyə qədər bütün fənlərin, o cümlədən xarici dil müəllimlərini cəlb edir. Onu da əlavə edək ki, ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisinin müasir metodlarının aktual problemlərindən biri də bütün tədris prosesinin tələbələrin fəal müstəqil işinə yönəldilməsi, onların özünü ifadə etməsi və inkişafı üçün şərait yaratmaqdır.

Beləliklə, kompüter təlimin məzmununu müəyyən etmir - bu, yalnız xarici dilin öyrədilməsi üçün effektiv vasitədir, buna görə də kompüterdən istifadə edərək xarici dillərin tədrisinin metodik əsaslarının hazırlanması didaktik və metodik imkanların dərin təhlilinə əsaslanmalı, xarici dillərin tədrisində əsas məqsədin həyata keçirilməsinə töhfə verən - kommunikativ bacarıqları formalaşdırmalıdır.

1.2. “Multimedia təqdimatı” konsepsiyası əsasında ali təhsil müəssisələrində xarici dillərin öyrədilməsi metodikası

Ali məktəblərdə tələbələrin xarici dil mədəniyyəti ilə şəxsi ünsiyyət təcrübəsini mənimsəmə prosesi dilin mədəniyyətlərarası bilik və qarşılıqlı əlaqə vasitəsi kimi praktiki istifadəsi üçün situasiyaların yaradılmasını tələb edir. Bu baxımdan, tələbələrin mədəniyyətlərarası ünsiyyət vəziyyətlərinə cəlb edilməsinə imkan verən informasiya texnologiyalarının təhsil prosesinə inteqrasiyasına obyektiv ehtiyac var, çünki bu gün global İnternet tələbələrə nümayəndələrlə orijinal mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqəyə girmək üçün geniş imkanlar təqdim edir.

Ümumiyyətlə, sivilizasiyanın inkişaf tarixinə retrospektiv nəzər salsaq, müəyyən etmək çətin deyil ki, insanlar gənc nəslin təlimində uğur qazanmaq üçün həmişə köməkçi vasitələrdən istifadəyə müraciət ediblər. Məsələn, arxeoloji qazıntıların məlumatları göstərir ki, çox uzaq dövrlərdə valideynlər uşaqlarına çox rəngli çınqıllar, heyvan sümükləri və digər əşyaların köməyi ilə saymağı öyrədiblər. Sonralar, ədəbi mənbələrdən məlum olduğu kimi, qədim cəmiyyətdə yaşamış həmkarlarımız savad öyrədərkən mumlu lövhələrdən istifadə edib, onların üzərində uclu metal çubuqlarla - qələmlə yazı yazıblar.

“19-cu əsrdə elm və texnikanın əhəmiyyətli tərəqqisi, kapitalist istehsal üsulunun daha da inkişafı sənaye inqilabına səbəb olub ki, bunun nəticəsində bir çox yeni texniki qurğular və maşınlar, o cümlədən insan həyatı sferasına xidmət etmək üçün hazırlanmış avadanlıqlar meydana çıxıb” [1, s.5].

Xarici dillərin tədrisində texniki vasitələrdən az-çox geniş istifadə tarixi 20-ci əsrin birinci və ikinci onilliklərində, “əsrin möcüzəsi”nin - qrammofon plastinkasının meydana çıxması ilə başlayır. *““Konservləşdirilmiş səs”in nümayiş etdirildiyi yeni vasitə təkcə həvəsli müəllimləri deyil, həm də bir sıra görkəmli mütəxəssisləri - filoloqları və pedaqoqları da cəlb edib. O.Jespersen hələ 1904-cü ildə bacarıqlı bir müəllimin əlində fonografin tələbələrə əvəzsiz kömək edə biləcəyini söyləyib”* [4, s.7].

Radiotexnikanın inkişafı, yayım radiostansiyalarının istifadəyə verilməsi ona gətirib çıxarıb ki, artıq XX əsrin 30-cu illərində Avropanın radio mərkəzlərində onları müstəqil öyrənənlər üçün xarici dil dərsləri yayımlanmağa başlayıb. Bir az sonra dünya yeni görkəmli ixtiraların şahidi olub - əvvəlcə elektromexaniki, sonra optik səs yazısı, 40-50-ci illərdə isə maqnit səs yazısı, ümumi rəyə görə, bir çox həmkarlarımız və xarici həmkarlarımız arasında üstünlük təşkil edən maqnit səs yazısı xarici dillərin təhsilində tamamilə yeni bir dövr açıb.

Kompüter linqvodidaktikasına dair elmi-metodiki ədəbiyyatda “multimedia təlim texnologiyaları” termininin sinonimi olan çoxlu sayda terminoloji ifadələrə rast

gəlmək olar: “kompüter öyrənmə texnologiyaları”, “kompüter təlim sistemləri”, “informasiya təlimi texnologiyaları”, “yeni informasiya təhsil texnologiyaları” və s.

Qeyd edək ki, son iki-üç ildə telekommunikasiyanın intensiv istifadəsi və təhsildə rolunun artması ilə əlaqədar “kompüter və telekommunikasiya texnologiyaları” kompleks ifadəsi geniş istifadə olunmağa başlayıb. “İnformasiya” anlayışı həm kompüter, həm də telekommunikasiya vasitələrini əhatə etdiyinə görə, bir çox tədqiqatçıların fikrincə (V.Q.Zaxarova, S.A.Beşenkov, Y.S.Branovski, Y.A.Vaqramenko, A.Q.Gein, E.İ.Maşbits, V.F.Şoloxoviç və s.) ümumi qəbul edilmiş “yeni informasiya texnologiyaları” terminindən istifadə etmək məqsədəuyğun görünür.

Təhsilin yeni informasiya texnologiyalarının əsas vəzifələrindən bəhs edərkən, E.T.Bulqakova göstərir: *“Təhsildə İKT idrak fəaliyyəti prosesini idarə etmək və müasir informasiya və təhsil resurslarına (hipermətn əsasında qurulmuş multimedia dərslikləri və dərsliklər, müxtəlif verilənlər bazaları, təlim saytları və digər mənbələr) çıxış üçün interaktiv mühitlərin inkişafıdır”* [17, s.45].

Klevtsova “yeni informasiya texnologiyaları vasitələri” terminindən istifadə edir ki, bu da mikroprosessorlu hesablamalar əsasında işləyən aparat və program vasitələri və cihazları, həmçinin məlumat mübadiləsinin müasir vasitələri və sistemlərini əhatə edir.

Müxtəlif nöqtəyi-nəzərlərin tədqiqi belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, kompüter texnologiyalarının istifadəsi sahəsində konseptual və terminoloji aparat haqqında fikirlər hələ tam inkişaf etməyib.

Metodiki baxımdan, ənənəvi tədris-metodiki vasitələrlə müqayisədə kompüter öyrənmə vasitələri xarici dilin öyrədilməsi üçün yeni imkanlar təqdim etməklə yanaşı, bir çox mövcud funksiyaların daha yaxşı həyata keçirilməsini təmin edir. Bununla belə, xarici dillərin tədrisində kompüterlərdən istifadənin əhəmiyyətli potensialına baxmayaraq, informasiya texnologiyalarından faktiki istifadə dil tədrisi sahəsində müəyyən və əsas problemlərin həlli üçün tədrisin məzmunu və metodunun aydın və tam başa düşülməməsi problemi ilə üzləşir. Bu da bütövlükdə müasir kom-

püter kimi güclü tədris vasitəsinin daxil olduğu pedaqoji sistemlə təhsilin real və sistemli inteqrasiyasında əsas maneə kimi qarşıya çıxır.

Müasir kompüterin didaktik imkanlarından, yeni proqramlaşdırma texnologiyalarından və kompüter təlim vasitələrinin işlənilib hazırlanması üçün alət mühitlərindən istifadə edən multimedia kompüter öyrənmə texnologiyaları kompüter təlimi texnologiyalarının inkişafının müasir mərhələsinə çevrilmişdir.

Multimedia texnologiyasının yaranması üçün ideoloji ilkin şərt hələ 1945-ci ildə amerikalı alim Vanniver Buş tərəfindən təklif edilmiş “MEMEX” yaddaş təşkilatı konsepsiyasıdır. O, informasiyanın formal əlamətlərə görə deyil (rəqəmlər, indekslər və ya əlifba sırası və s. sırası ilə) yox, semantik məzmununa uyğun axtarışını təmin edirdi. Multimedia vasitəsinin ilk nümunəsi olaraq bu alət hipermetn sistemi (metn materiallarının kombinasiyası ilə işləmək üçün sistem), sonra isə hipermedia (qrafik, səs, video və animasiya kombinasiyası ilə işləyən sistem) və nəhayət, bu sistemin hər ikisini birləşdirən qurğu kimi inkişaf etmişdir.

Multimedia anlayışına V.A.Krasilnikova *“kompüterə mətn, qrafika, animasiya, rəqəmsallaşdırılmış hərəkətsiz şəkillər, video, səs, nitq kimi məlumat növlərini daxil etməyə, emal etməyə, saxlamağa, ötürməyə və göstərməyə (çıxmağa) imkan verən texnologiyaların məcmusudur”* kimi tərif vermişdir [2, s.11].

Eyni müəllif multimedia alətlərini istifadəçiyə onun üçün müxtəlif media vasitələrindən: qrafika, hipermetn, səs, animasiya, videodan istifadə etməklə kompüterlə əlaqə saxlamağa imkan verən aparat və proqram vasitələrinin məcmusu kimi müəyyən edir.

M.Kirmeyerin əsərlərindəki “multimedia texnologiyaları” (MT) termini interaktiv proqram təminatının vahid nəzarəti altında müxtəlif vəziyyətlərin vizual, audio effektləri və multiproqramlaşdırılması daxil olmaqla, elektron sənədlərin hazırlanması üsuluna aiddir [30]. Y.N.Drescher multimedia tədris texnologiyalarını “texniki tədris vasitələri və didaktik tədris vasitələrinin - informasiya daşıyıcılarının birləşməsi” kimi nəzərdən keçirir [37].

Çoxsaylı tədqiqatlara əsaslanaraq biz multimedia texnologiyalarını xüsusi proqram təminatı və müasir texniki avadanlıqların köməyi ilə mətn, səs, audiovizual və qrafik informasiyanı kompüter sistemində birləşdirməyə imkan verən müasir kompüter texnologiyaları kimi müəyyən edirik. Beləliklə, multimedia texnologiyaları həm proqram təminatı, həm də aparat təlimini əhatə edir.

Bu gün əsas tədris avadanlığı adətən lokal şəbəkəyə qoşulan və qlobal internetə qoşulan fərdi kompüterlər və fərdi kompüter tərəfindən idarə olunan interaktiv lövhədir. Sonuncu, monitorundan bir görüntünün proyeksiya edildiyi ekranın funksiyalarını, eləcə də toxunma interfeysi sayəsində gələn təsviri sadə bir toxunuşla idarə etməyə imkan verən lövhənin funksiyalarını birləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Həmçinin, birbaşa ekranın üstündəki xüsusi qələmdən istifadə edərək qeydlərin aparılmasına imkan verir.

Bu işin məqsədləri üçün təlimdə istifadə olunan proqram təminatını nəzərdən keçirmək məqsədəuyğun görünür. *“Proqram təminatının öyrədilməsi vasitələrinin bütün çeşidi, ilk növbədə, qlobal informasiya şəbəkəsinə münasibətdə iki alt qrupa bölünür, yəni: “on-line” – xətdə və “off-line” – xətdən kənar. Onların əsas fərqləndirici xüsusiyyəti resursun növü deyil, istifadəçi ilə qarşılıqlı əlaqəsidir”* [35, s.14].

On-line, məlumat şəbəkələrindən istifadə edərək istifadəçidən uzaq məsafədə real vaxt rejimində resurs əməliyyatının formasıdır. Üstəlik, bu halda, istifadəçi ilə resursun fiziki olaraq yerləşdiyi kompüter arasındakı məsafə əhəmiyyətli rol oynamır, şəbəkədə məlumat ötürmə sürəti və resursun yaradıldığı texnologiya daha vacibdir. Multimedia resurslarının bu iş forması distant təhsil texnologiyasının əsasını təşkil etmişdir.

Off-line resurslar bir kompüterdə və ya yerli şəbəkədə işləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur və istifadəçinin kompüterinin İnternetə qoşulmasından asılı deyildir. Bu növ resurs fiziki olaraq şəbəkədə deyil, ənənəvi rəqəmsal mediada yerləşir.

Elektron dərsliklər, simulyatorlar, elektron kitabxanalar və s. həm real vaxt rejimində, həm də yalnız ayrı-ayrı kompüterlərdə istifadə edilə bilər. Seçim təlim formasından və resursun məqsədindən asılıdır.

Təsnifatın növbəti və əsas mərhələsi aşağıdakı göstərilən funksional təyinatına görə proqram vasitələridir:

☞ Elektron tədris materialları - məlumatı tələbəyə ötürmək üçün nəzərdə tutulmuş proqram vasitələridir. Onlar elektron mətn, qrafika, video və səsə əsaslanır, hiperlinklər sistemi ilə əlaqələndirilir ki, bu da tədris materialları ilə işi xeyli asanlaşdırır. Elektron tədris materiallarının ənənəvi olanlardan üstünlükləri göz qabağındadır: mürəkkəblik, effektiv axtarış sistemi, audiovizual qavrayış, məsafələrə ötürmə asanlığı, medianın aşağı qiyməti və əlçatanlıq. Dezavantajlara istifadəçinin monitor ekranından mətnləri oxuyarkən yaşadığı bəzi narahatlıqlar daxildir.

Elektron tədris materiallarını dörd əsas qrupa bölmək olar:

1. Elektron dərsliklər təhsilin demək olar ki, bütün pillə və səviyyələrində istifadə olunan və yaradılması üçün kompüter texnologiyaları sahəsində kifayət qədər peşəkar bacarıq tələb olunan ən populyar və çoxşaxəli resursdur.

2. Elektron təqdimatlar qeyri-mütəxəssis üçün ən əlçatan elektron material növüdür ki, bu da əslində slayd-şoudur, lakin xüsusi xüsusiyyətlərinə görə (hipermətn, animasiya və s.) mətn və qrafikləri dinamika çevirir və effektiv təhsil resursu kimi çıxış edir.

3. İnternet resursları - bu, müxtəlif ölçülü və təyinatlı çoxlu sayda saytlardır. Güclü axtarış sistemi və ixtisaslaşmış kataloqlar lazımi məlumatlara sürətli çıxışı təmin edir, internet texnologiyalarının audiovizual imkanları isə informasiyanın qavranılmasını daha səmərəli edir.

4. Audio, video və animasiya rəqəmsal formada saxlanılan və tədris prosesində istifadə oluna bilən və nümayişi üçün yalnız zəruri olan standart fərdi kompüter resurslarından istifadə edilməklə çoxaldılan həm tədris, həm də orijinal hər hansı səs,

vizual və audiovizual materiallardır. Bütün bunlar, kompüterdə quraşdırılmış müvafiq proqram təminatının mövcudluğuna əsaslanır.

☞ İnteraktiv proqramlar - proqramla tələbə arasında daimi şüurlu aktiv məlumat mübadiləsini tələb edən, bacarıqların formalaşmasına və ya əldə edilmiş biliklərin sınaqdan keçirilməsinə yönəlmiş ən effektiv proqram vasitələrindən biridir. İnteraktiv proqrama aşağıdakılar daxildir:

- İnteraktiv simulyatorlar - müəyyən ssenariyə uyğun olaraq tələbənin bəzi tədris materialını mənimsəmək üçün zəruri olan hərəkətləri yerinə yetirdiyi və proqram başa çatdıqdan dərhal sonra onun hərəkətlərinə reaksiyasını aldığı proqramlardır.

- İnternet saytlarında fiziki olaraq yerləşdirilən və proqramla istifadəçi arasında dialoq vasitəsilə tələbənin biliyini tez bir zamanda yoxlamağa və ya möhkəmləndirməyə imkan verən xüsusi texnologiyalardan istifadə etməklə yaradılmış interaktiv proqramların bütün kompleksi olan onlayn internet resursları, əksər hallarda bunlar interaktiv testlər və müxtəlif növ təlim proqramlarıdır.

☞ Alət proqramları - həm sonrakı çap üçün “kağız” formasında, həm də onların sonrakı nümayişi ilə multimedia əsasında müxtəlif növ tədris vəsaitlərini yaratmağa imkan verən proqram vasitələridir. Onlar kompüter texnologiyaları sahəsində mütəxəssis olmayan müəllimlər üçün nəzərdə tutulub və rahat istifadəçi interfeysinin olması səbəbindən proqramlaşdırma bacarıqları tələb olunmur. Alət proqramlarına aşağıdakılar daxildir:

- ☞ Konstruktorlar - xüsusi təyinatlı multimedia vasitələrinin yaradılması üçün proqram sistemləri: elektron dərsliklər və məlumat kitabçaları, interaktiv testlər və hazır elektron materialdan başqa dərsliklər.

- ☞ Redaktorlar - elektron materialların özlərini yaratmaq və emal etmək üçün proqramlar: mətn, qrafika, səs, video və s.

- ☞ MS Office alətləri – müxtəlif redaktorları (mətnlər, cədvəllər, verilənlər bazası və s.), təqdimatların, nəşrlərin və veb-saytların dizaynerlərini özündə birləşdirən Microsoft-un proqram vasitələri toplusu. Bu dəsti ayrıca qrupa ayırmaq zərurəti

onunla bağlıdır ki, birincisi, o, demək olar ki, bütün istifadəçi kompüterlərində mövcuddur, ikincisi, o, öz mühitinizdə lazımi təlim materiallarının əksəriyyətini yaratmağa imkan verir.

Bundan əlavə, mahiyyətə multimedia resursları olmayan proqramların müxtəlif növləri vardır ki, onlarsız multimedia komponentinin kompüterdə işləməsi qeyri-mümkündür. Bunlar xidmət proqramlarıdır. *“Bu növə müxtəlif rəqəmsal formatlı qrafika, video və animasiyaya baxmaq üçün proqramlar, audio və video materialların səsləndirilməsi üçün proqramlar, elektron kitabların oxunması üçün proqramlar, elektron tərcüməçilər və s. daxildir. Bu proqramların mühitində öz işində multimedia ilə işləmək bacarığı hər bir müəllimdən tələb olunur”* [33, s.57].

Multimedia texnologiyaları anlayışını müəyyən etdikdən və onların qısa təsnifatını təqdim etdikdən sonra xarici dilin tədrisi prosesində bu texnologiyalardan istifadənin didaktik imkanlarının təsvirinə keçmək məqsədəuyğundur.

Ali təhsil müəssisələrində xarici dildə şifahi ünsiyyətin öyrədilməsi prosesində multimedia texnologiyalarından istifadənin səmərəliliyi onların informasiyanın təqdim edilməsi üçün xüsusi imkanları ilə bağlıdır. Onları daha ətraflı nəzərdən keçirək.

İlk növbədə, çoxkanallı multimedia texnologiyalarını qeyd etmək lazımdır. Bu barədə T.G.Piskunova yazır ki, multimedia texnologiyaları informasiyanın aşağıdakı formalarda təqdim edilməsi üsulları vasitəsilə tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almağa imkan verir [38].

- 1) qrafika, təsvirlər vasitəsilə informasiyanın qavranılması;
- 2) səs, musiqi və səs effektləri vasitəsilə;
- 3) obyektlərin manipulyasiyası yolu ilə;
- 4) video şəkillər və animasiya vasitəsilə.

“Çoxkanalla sıx bağlı olan multimedia texnologiyalarının görünmə kimi imkanlarıdır ki, bu da digər şeylər arasında məlumatın vizuallaşdırılması (statik video ardıcılığı şəklində təqdim edilməsi: təsvirlər, qrafik rejimdə simvollar, diaqramlar, video, animasiya, audio və s.) vasitəsilə özünü göstərir. Öz növbəsində,

hipermətn və məlumatın çoxkanallı təqdimatı multimedia texnologiyalarının belə bir didaktik xassəsini biliyin ayrılmaz təsviri kimi müəyyənləşdirir” [22, s.17]. Bu o deməkdir ki, multimedia texnologiyaları arayış (qaydalar), vizual (video və audio şərhlər), tədris (məşqlər, testlər) məlumatlarını qarşılıqlı əlaqədə təqdim etməyə imkan verir.

Multimedia texnologiyalarının imkanlarını təhlil edərkən, müəllif-müəllimə dəyişdirməyə, proqram qabığına yeni məzmun daxil etməyə imkan verən açıqlıq və anlayışların iyerarxik təsnifatı və ümumi korrelyasiya yolu ilə əldə edilən yığcamlıq kimi xüsusiyyətləri qeyd etməmək mümkün deyildir. Nəhayət, multimedia texnologiyalarından istifadənin başqa bir imkanı, yalnız ünsiyyət iştirakçıları arasında məlumat mübadiləsini deyil, həm də onların birgə fəaliyyətini nəzərdə tutan interaktivlik kimi bir xüsusiyyətdir. Sistemin istifadəçinin əmrlərinə dərhal reaksiyası, sözdə əks əlaqə, sonuncuya gələcək hərəkətlərini müəyyən etməyə və lazım olduqda düzəltməyə imkan verir.

Multimedia texnologiyalarının yaratdığı fasiləsiz və distant təhsil mühitində əsas proseslər multimedia məlumatlarının təşkili və şərhidir. O, kodlaşdırıla və display ekranında riyazi simvollar, cədvəllər, qrafiklər və diaqramlar, proseslərin təsvirləri, səs, rəngli təsvirlər və s. şəklində təqdim edilə bilər. Beləliklə, multimedia texnologiyaları müxtəlif xarakterli vizual vasitələrdən istifadə etməyə imkan verir və tədqiq olunan mövzunun məzmununa, psixoloji təsir və qavrayış qanunlarına uyğun ifadəlilik verir.

Multimedia texnologiyalarının spesifik xüsusiyyətləri (ekranın hər hansı bir hissəsini aktivləşdirmək imkanı ilə bir ekranda məlumatın çox pəncərəli təqdimatı, simulyasiya və faktiki proseslərin nümayişi, həm bu ekran daxilində, həm də əvvəlki proqram sahəsi daxilində vizual məlumatların “manipulyasiyası” (sonrakı) ekran, müxtəlif audiovizual məlumatların çirklənməsi (qarışdırılması), audiovizual informasiyanın diskret təqdimatı tələbələrin problemləli situasiyaya üzvi şəkildə cəlb olunmasına imkan verir və öyrənilən mövzuya güclü maraq stimulu yaradır.

“Multimedia informasiya mühitinin yaratdığı açıq təlim şəraiti tələbənin tərək-kürünün inkişafına kömək edir, onu aşkar və qeyri-aşkar sistemli əlaqə və qanunauyğunluqların axtarışına yönəldir” [14, s.3].

Multimedia texnologiyalarının texniki və tədris potensialının təhlili sübut edir ki, bu güclü texniki vasitə ənənəvi təhsillə müsbət müqayisə olunur. Bununla belə, onun tətbiqi ilə xarici dilin tədrisinin effektivliyi təkcə multimedia texnologiyalarının bütövlükdə didaktik imkanları ilə deyil, həm də xüsusən aparat və proqram təminatı ilə təchiz edilmiş təhsil potensialı ilə bağlıdır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tədris prosesinə inteqrasiyası istər-istəməz müəllimin bu prosesdə yeri və rolunun yenidən nəzərdən keçirilməsinə gətirib çıxarır ki, onun əsas vəzifəsi bilik ötürmək, bacarıqları inkişaf etdirmək deyil, maraq, motivasiyanı stimullaşdırmaq, assimilyasiyaya və yaradıcı axtarışa kömək etmək. Tələbələrlə münasibətlər indi əməkdaşlıq və birgə axtarış və yaradıcılıq prinsipləri əsasında qurulur.

Tədris prosesinin nəticəsi onun müxtəlif tədris vəsaitləri ilə nə dərəcədə təmin olunmasından çox asılıdır. Dərslük istisna olmaqla, əlavə dərs vəsaitlərindən istifadə etməyən müasir müəllimi təsəvvür etmək çətindir. Öyrənmədə görünmənin son yerdən uzaq olması ilə mübahisə etmək olduqca çətindir.

Tədqiqatlarımız əsasında universitet mühitində multimedia dəstlərindən istifadənin səmərəliliyinin pedaqoji şərtlərinə aşağıdakıları daxil edirik:

- multimedia dəstlərindən istifadənin məqsədəuyğunluğu;
- multimedia proqramlarının, onların fraqmentlərinin və ya birləşmələrinin dərslərin məqsədlərinə, tələbələrin hazırlıq səviyyəsinə uyğunlaşdırılması və ya optimal seçimi;
- multimediadan istifadənin metodik və sanitariya-gigiyena qaydalarına riayət edilməsi.

Multimediadan istifadənin əsas psixoloji xüsusiyyətlərinə isə aşağıdakıları aid edirik:

- multimediyadan istifadə etməklə dərslərin müsbət emosional rənglənməsi;
- artan motivasiya;
- müxtəlif qabiliyyətli tələbələr üçün psixoloji rahatlıq, fiziki və əqli qüsurlu tələbələr üçün bərabər şəraitin yaradılması;
- biliyin qiymətləndirilməsinin obyektivliyi.

Məhz buna görə də, bu gün müasir İKT əsasında xarici dil müəlliminin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından, o cümlədən dilin aspektlərini və nitq fəaliyyəti növlərini öyrətmək bilik və bacarıqlarının tətbiqi sahəsində bacarığının əhəmiyyəti vurğulanır.

“Multimediyadan istifadə ilə dərslər sistemi innovativ və ənənəvi təhsil formalarının ahəngdar vəhdətində qurulmalı və əsasən tələbənin fərdiliyinin intellektual, motivasiya, emosional və digər sahələrinin inkişafına yönəldilməlidir. Belə məşğələlərin praktiki əhəmiyyəti gələcək mütəxəssislərin təkə öyrənilən mövzu üzrə deyil, həm də informasiya cəmiyyətində fəal həyata psixoloji hazırlığının formalaşdırılmasıdır” [16, s.5].

Müasir təhsildə ənənəvi tədris üsulları, xüsusən də xarici dillərin tədrisi ilə yanaşı multimedia texnologiyaları mühüm yer tutur. Şübhəsiz ki, multimedia texnologiyaları ənənəvi tədris metodları ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malikdir. Ən vaciblərindən biri odur ki, multimedia texnologiyaları tələbələr tərəfindən təhsil məlumatlarının qavranılması üçün ən çox sayda kanaldan istifadə etməyə imkan verir.

Elektron dərsliklər indi çox populyardır, burada adi kağız dərsliklərdən üstün olan multimedia vasitələri geniş şəkildə təqdim olunur. Bundan əlavə, elektron dərslik tələbənin fənn üzrə özünü hazırlamaq üçün yaxşı vasitədir, ondan distant təhsildə istifadə etmək olar.

Elektron dərsliklərlə yanaşı, bəzi universitetlər tələbələri tədris materialı ilə daha ətraflı tanış etmək üçün interaktiv kitablar hazırlayır. Kursun hər bir mövzusu üzrə tərtib olunmuş kitabda tədris materialının daha ətraflı və tam strukturlaşdırılmış təqdimatı, əks etdirmə üçün suallar, maraqlı faktlar, illüstrativ material yer alır. Hər

bir kitab materialın sistemləşdirilməsinə kömək edən lüğət, həmçinin əlavə oxumaq üçün tövsiyə olunan ədəbiyyat siyahısı ilə müşayiət olunur. Bütün bunlar animasiya elementləri ilə birlikdə tələbələrin fənni öyrənməyə marağını müəyyən dərəcədə artırır. Kitab elektron formada hazırlandığından, müəllimin müəyyən bir qrupun tələbələri üçün yenilənərək tədris materialının məzmununa daim və tez bir zamanda lazımı düzəlişlər etmək mümkündür.

Əlbəttə ki, ilk baxışdan müasir təhsildə müəllimin rolunun əsas rol oynadığı görünə bilər, lakin bu, tamamilə doğru deyildir. Multimedia texnologiyalarının yaranması ilə müəllim yeganə bilik daşıyıcısı və məlumat mənbəyi olmağı dayandırsa da, buna baxmayaraq, o, təhsil prosesində mühüm rol oynamağa davam edir, yəni: bələdçi, məsləhətçi köməkçisidir.

Müasir dünyada xarici dil, xüsusən də məlumatların böyük bir hissəsi İnternetdə təqdim olunan ingilis dilini bilmək həyati əhəmiyyət kəsb edir. Multimedia texnologiyaları xarici dilin öyrənilməsi prosesini optimallaşdırmağa imkan verir. Məsələn, multimedia texnologiyalarının köməyi ilə siz öyrənilən dil ölkəsinə virtual səyahət edə, bu ölkənin mədəniyyəti, adət-ənənələri, adət-ənənələri ilə tanış ola, ana dilində danışanlarla ünsiyyət qura bilərsiniz ki, bu da mükəmməl təcrübə əldə etməyə imkan verir. Müvafiq olaraq, xarici dilin öyrənilməsi prosesi daha maraqlı, asan və məhsuldar olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, multimedia texnologiyalarının köməyi ilə tədris materialının təqdimat dairəsini genişləndirmək mümkün olmuşdur. *“Şəbəkə kompüter terminalının mövcudluğu imkan verir: yerli və qlobal şəbəkələrdə istinad materialını axtarmağa; müxtəlif bilik sahələrindən ən son məlumatları tapmaq; doğma danışanlarla interaktiv ünsiyyəti təşkil etmək; tədris materialını müxtəlif yollarla vizuallaşdırmaq; müxtəlif vasitələrdən istifadə edərək xarici dildə təqdimatlar hazırlamaq”* [22, s.4].

İndiki tələbələr fəal şəkildə və hər yerdə müxtəlif qadretlərdən (noutbuklar, netbuklar, planşetlər, smartfonlar və s.) istifadə edir və internetdə kifayət qədər rahat

gəzirlər. Belə insanları müəyyən dərəcədə ingiliscə “rəqəmsal yerlilər” termini ilə təsvir etmək olar, bu termin Azərbaycan dilində “rəqəmsal cəmiyyətin doğmaları”, “rəqəmsal nəsil” mənasını verir.

“*“Rəqəmsal yerlilər” termini ilk dəfə amerikalı yazıçı və təhsil texnologiyaları promouteri Mark Prenski tərəfindən “Rəqəmsal yerlilər, rəqəmsal immiqrantlar” (2001) məqaləsində istifadə edilmişdir*” [25, s.7]. O, bu termini rəqəmsal dövrdə doğulmuş və hələ də onlardan təsirlənən insanlara aid etmək üçün istifadə etmişdir. Prensky məqaləsində 2000-ci illərin tələbələrini rəqəmsal insanlar adlandırır və o, rəqəmsaldan əvvəlki insanları “Rəqəmsal İmmiqrantlar” adlandırır [30]. “Rəqəmsal yerlilər” termini tərcümədə “doğma” mənasını verən ingiliscə “doğma” sözü ilə bənzətmə yolu ilə yaranmışdır. Beləliklə, Mark Prenskiyə görə rəqəmsal insan rəqəmsal cəmiyyətin və ya rəqəmsal dövrün doğmasıdır.

Müasir tələbələrin rəqəmsal və multimedia texnologiyalarını mükəmməl bilməsini nəzərə alaraq müəllim öz dərslərində, o cümlədən xarici dil dərslərində bu texnologiyalardan fəal istifadə etməyə çalışmalı, onların potensialını maksimum dərəcədə artırmaq üçün multimedia texnologiyalarının imkan və xüsusiyyətlərini yaxşı bilməlidir.

İnternetdə müxtəlif “dil mübadiləsi” klubları vardır ki, burada qeydiyyatdan keçib öyrənmək istədiyimiz dildə danışan insanlarla söhbət edə və əvəzində Azərbaycan dilini öyrənməyə onlara kömək edə bilərik. Həm də maraqlı ünsiyyət tapmaq üçün digər yaxşı bir vasitə xarici sosial şəbəkələrdir.

Burada tələbələrə tövsiyə oluna biləcək bir neçə saytın adını sadalamağı məqsəduyğun hesab edirik. Məsələn, müxtəlif ölkələrdən olan insanlarla tanış olmaq və xarici dil öyrənmək təcrübəsini onlarla bölüşə biləcəyimiz (www.italki.com) və ya qrup dərslərində iştirak etmək imkanı verən (www.palabea.net) saytıdır. Həmçinin, (www.livemocha.com) saytı da diqqətəlayiqdir. Burada təkcə müxtəlif ölkələrin nümayəndələri ilə ünsiyyət qura bilməz, həm də müxtəlif məşqlərin köməyi ilə qrammatikadan məşq etmək olar.

Tədris prosesində yeni informasiya və multimedia texnologiyalarından istifadə imkan verir:

- xarici dil üzrə tədris materiallarını təkcə çapda deyil, həm də qrafik, səsli, animasiya şəklində təqdim etmək, bir çox tələbələrə fənni daha yüksək səviyyədə öyrənmək üçün real imkan yaradır;
- tələbələrin biliyinə nəzarət, qiymətləndirmə və korreksiya sistemini avtomatlaşdırmaq;
- bir çox elektron dərsliklərin interaktivliyini nəzərə alaraq tədris materialının mənimsənilməsi, konsolidasiyası və tətbiqi prosesini avtomatlaşdırmaq;
- təlimin diferensiallaşdırılmasını və fərdiləşdirilməsini həyata keçirmək;
- xarici dilin öyrənilməsinə marağı əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq, bu da təhsilin keyfiyyətini şərtləndirir;
- böyük miqdarda məlumat əldə etmək və onlarla işləmək;
- informasiya mədəniyyətini formalaşdırmaq, o cümlədən müasir dünyada ən mühüm bacarıqlardan biri olan müxtəlif növ informasiyanı tapıb istifadə etməyi tələbələrə öyrətmək;
- müstəqil tədris işlərini təşkil etmək;
- ehtiyacı olanlar üçün distant təhsil imkanları təmin etmək.

Müəllimin multimedia texnologiyalarından aktiv istifadəsinə ehtiyac ondan irəli gəlir ki, tələbələrin əksəriyyəti şəkil çəkməklə, qlobal şəbəkədə videolara baxmaqla, hətta dərs zamanı sosial şəbəkələrdə düzgün qalıb ünsiyyət qurmaqla məşğul olurlar. Belə bir şəkil adətən ənənəvi təhsil formalarından istifadə edərkən tipikdir, burada nəzarət, sınaq işi zamanı, həmçinin ev tapşırıqlarını yerinə yetirərkən bir dostdan köçürmək mümkündür. Ona görə də, tələbələrin biliyinə nəzarətin bu cür növləri bütün mənasını itirir və müəllim öz tələbələrinin imkan və bacarıqlarına daha çox diqqət yetirməli olur.

Yalnız mətn və qrafik məlumatları ehtiva edən kağız dərsliklər müasir tələbələrə yalnız həzinlik və cansıxıcılıq gətirir. Sınıfdə multimedia texnologiyalarından

istifadə edərkən, təlim prosesi çox həyəcanlı olur: hər hansı bir universitetin istənilən tələbəsi müəllimin göstərişi ilə müəyyən bir saytda lazımi məlumatları axtarmaqdan məmnun olacaq. Və ya, məsələn, aktual mövzuda təqdimatda fəal iştirak etmək əlverişlidir.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, müasir tələbələr hətta dərs zamanı belə sosial şəbəkələrdə ünsiyyət qurmağı və onları maraqlandıran məlumatları paylaşmağı çox sevirlər. Ona görə də, dərs vaxtının bu cür yersiz istifadəsini mümkün qədər məhdudlaşdırmaq üçün müəllim xarici şəbəkələrlə yanaşı, rus sosial şəbəkələrindən də istifadə etməlidir.

Təlim prosesinin uğurlu olması üçün müəllim öz tələbələri ilə sıx əməkdaşlıq etməli, yəni dərs dediyi tələbələr qrupunun icmasına daxil olmalı, onlara öyrənmə üçün faydalı saytlara keçidlər təqdim etməlidir. Məsələn, müxtəlif sosial şəbəkələrdən istifadə etməklə xarici dil öyrədərkən müəllim tələbələrə aşağıdakı icmaları tövsiyə edə bilər: “İngilis dilində altyazılı filmlər”, “İngilis dilinin deyimləri”, “İngilis dili: mahnılar, audiokitablar, filmlər”, “English Magazines - Magazines in English”, “Listening in English”, “French”, “Videokurss in English, German and Ispan”, nəzərə alınmaqla tələbələrin öyrəndiyi dil.

Multimedia texnologiyalarının digər qiymətli üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onlar tələbənin müəyyən üzrlü səbəblərdən, məsələn, xəstəlik, ağır ailə şəraiti üzündən təhsil prosesindən kənar qalmamasına kömək edir. Demək olar ki, hər bir tələbənin internetə qoşulmuş kompüter və ya noutbukunun olması ona həm tədris prosesində öz tədris qrupu ilə ayaqlaşmağa, həm də yeni mövzu ilə bağlı müəllimindən məsləhət almağa, yəni fərdiləşməni müşahidə etmək imkanı verir.

Qeyri-linqvistik universitetdə xarici dilin öyrənilməsinə ayrılan məhdud vaxt, xüsusən də ənənəvi təhsil formalarından istifadə zamanı dilin tam şəkildə öyrənilməsinə imkan vermir. Multimedia texnologiyaları isə bu vəzifənin öhdəsindən ideal şəkildə gələ bilər, müəllimə öz tələbələrini lazımi və eyni zamanda həcmli informasiya ilə təmin etməyə kömək edir. Həmçinin, müəllimin dərs zamanı demək olar ki,

dərhal tələbələr tərəfindən tədris materialının mənimsənilmə dərəcəsini yoxlamaq, çatışmazlıqları aradan qaldırmaq və yeni bacarıqları möhkəmləndirmək imkanı var.

Müasir təhsildə onların çoxsaylı üstünlüklərini sadalamaqla multimedia texnologiyalarından uzun müddət və gözəl danışmaq olar, lakin unutmamaq olmaz ki, peşə, ilk növbədə, tələbələrin gələcək peşələri üçün lazımi məlumatları aldıkları ciddi təhsil prosesidir. Ona görə də, heç bir dərsi, o cümlədən xarici dil dərslərini əyləncəli tədbirə çevirmək mümkün deyildir. Bu səbəbdən də, multimedia texnologiyalarından dozalı şəkildə və yalnız tədris məqsədləri üçün istifadə etmək olar.

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, multimedia texnologiyaları bizə tədris prosesində böyük imkanlar versələr və bir sıra üstünlüklərə malik olsalar da, buna baxmayaraq, əksər Azərbaycan universitetlərində kompüter siniflərinin sayının qeyri-kafi olması bizə imkan vermir ki, tədris prosesində multimedia texnologiyalarının potensialından tam şəkildə istifadə edək. Bundan əlavə, müasir reallıqlar şəraitində hər bir müəllim, o cümlədən xarici dil müəllimi ən azı kompüter savadının əsaslarını mənimsəməlidir ki, bu, şübhəsiz ki, ona tək-cə keyfiyyəti deyil, həm də bütün təlim prosesini optimallaşdırmağa kömək edəcəkdir.

II FƏSİL

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ TƏTBİQ OLUNAN MULTİMƏDİA TEXNOLOGİYALARININ TƏCRÜBİ ASPEKTLƏRİ

2.1. Xarici dillərin tədrisində istifadə olunan multimedia vasitələrinin hazırlanma texnologiyası

Dünyada xarici dillərdə təhsil multimedia proqramları sənayesi uğurla inkişaf edir. Tanınmış xarici CD-ROM istehsal edən şirkətlər arasında: Microsoft Corp., The Learning Comp., Intense Education Ltd., Broderbung, CCLS Publ. House, TAG İnkişafı, ZETA Multimedia və s. göstərmək olar. Elektron xarici dil dərsliklərinin yaxın qonşu respublikamız olan Rusiya Federasiyasında istehsalçıları arasında isə “Media House”, “New Disk”, “Russobit-M” şirkətinin, eləcə də “Multimedia Technologies” nəşriyyatının adını çəkmək yerinə düşər.

Multimedia təhsil proqramlarının tərtibçiləri həm də universitetlərin yaradıcı qruplarıdır, məhsulları ilk növbədə öz ehtiyacları üçün, yəni təhsillərini dəstəkləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu cür təlim vasitələrindən istifadə strategiyası daim inkişaf edir ki, xarici təcrübədə tanınan proqramların abreviaturalarında bu da öz əksini tapır:

CBT - Computer Based Training (kompüter əsaslı təlim);

CAI - Computer Aided Instruction (kompüter öyrənməyi dəstəkləyir);

CAL - Computer Assisted Learning (kompüter öyrənməyə kömək edir);

CALL - Computer Assisted Language Learning (kompüter, dil öyrənməkdə kömək edir);

TELL - Technology Enhanced Language Learning (texnologiya dil öyrənməni gücləndirir).

CD-ROM-ların təhsil məhsulları bazarında görünməsi onlardan istifadənin effektivliyi məsələsini gündəmə gətirdi.

Öyrənmə modellərinin müxtəlifliyinə baxmayaraq, proqram təminatının həyat dövrü dörd əsas mərhələni əhatə edir: ideyanın inkişafı, planlaşdırma, həyata keçirmək və sınaqdan keçirmək. Əsas vəzifələr arasında:

- tədris materialının məzmununun modelinin formalaşdırılması;
- tədris materialının mənimsənilməsi modelinin yaradılması;
- texniki vasitələrin tərkibinin müəyyən edilməsi.

CD-ROM proqramlarının yaradılmasının mürəkkəbliyi onunla izah olunur ki, onların dizaynı tamamilə müəllifin seçimindən asılıdır, yəni onun şəxsi baxışı və obyektlərə, xassələrə və hərəkətlərə dair anlayışı mühüm rol oynayır. Konstruktor ideyasının kompüterə ötürülməsi bir növ sənətdir və didaktik tapşırıqların həyata keçirilməsində əsas çətinliklərdən biridir.

“Multimedia psixoloji şərait yaradır, tələbənin şüuraltı reaksiyalarının daxil edilməsi ilə materialın daha yaxşı qavranılmasına və yadda saxlanmasına töhfə verir. Psixoloqlar sübut etmişlər ki, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edərək dərslər keçirərkən assosiativ düşüncəyə cavabdeh olan beynin sağ yarımkürəsi işə düşür. Bu zaman ideyalar, intuisiya, psixo-emosional vəziyyət yaxşılaşır, tələbənin müsbət emosiyaları aktivləşir” [29, s.3].

Xarici dil dərsləri üçün multimedia təqdimatları yaratmaq üçün kompüterdən istifadə qaydası haqqında daha ətraflı danışaq. Multimedia təqdimatlarından həm öyrənmənin ilkin mərhələsində, həm də qabaqcıl mərhələdə istifadə etmək olar.

Tədris prosesində multimedia təqdimatlarının istifadəsi tələbələr tərəfindən tədris materialının mənimsənilməsini intensivləşdirməyə və kompüter ekranından geniş divar ekranına və ya fərdi kompüterə (noutbuk) slayd filmlərindən istifadə edərək dərsləri keyfiyyətcə yeni səviyyədə keçirməyə imkan verir.

Auditoriyada multimedia təqdimatından istifadə etmək müəllimə imkan verir:

- ♦ tələbələrin motivasiyasını artırmaq;

- ♦ çoxlu illüstrativ materialdan istifadə etmək;
- ♦ lövhədə material yazmaq üçün vaxtı aradan qaldırmaqla dərsi intensivləşdirmək;
- ♦ tələbələrin ümumi təhsil bacarıqlarının inkişafı üçün xüsusilə vacib olan müstəqil təlim prosesinə cəlb etmək.

Aydındır ki, tədris materialının tələbələrə təsirinin effektivliyi əsasən materialın illüstrasiya dərəcəsi və səviyyəsi ilə asılıdır. Tədris materialının vizual dolğunluğu onu parlaq, inandırıcı edir və onun mənimsənilməsi prosesinin intensivləşməsinə kömək edir. Multimedia təqdimatları tələbələrə təqdim olunan məlumatın mühüm məqamlarına diqqət yetirməyə və illüstrasiyalar, diaqramlar, qrafik kompozisiyalar və s. şəklində vizual möhtəşəm nümunələr yaratmağa imkan verir. Təqdimat eyni anda bir neçə yaddaş növünə təsir göstərir: vizual, eşitmə, emosionallıq və s.

“İnteraktivlik kimi imkana malik olan multimedia təqdimatları tədris materialını tələbələrin xüsusiyyətlərinə effektiv şəkildə uyğunlaşdırmağa imkan verir. Artan interaktivlik tələbənin özünün təlim prosesində daha intensiv iştirakına səbəb olur ki, bu da tədris materialının qavranılması və yadda saxlanması səmərəliliyinin artmasına kömək edir” [16, s.9].

Təqdimatdan dərsin müxtəlif mərhələlərində tədris prosesində istifadə etmək mümkündür, onun əyani vəsait kimi mahiyyəti dəyişməz qalır, istifadə məqsədindən asılı olaraq yalnız formaları dəyişir.

Proqram təminatı bazarında mövcud olan təqdimat vasitələri qısa müddət ərzində proqramlaşdırmadan multimedia təqdimatlarını yaratmağa, lazım gəldikdə isə onları dəyişdirməyə imkan verir. Ən təsirli təqdimat proqramlarından biri “Microsoft Power Point” proqramıdır. Bu, müəllimə qısa müddətdə öz təqdimatlarını yaratmağa imkan verir. Biliklərin kompüterdə təsvirinin böyük didaktik imkanlarını nəzərə alaraq, yaxın gələcəkdə multimedia təqdimatlarının təhsildə daha intensiv istifadəsini gözləmək lazımdır.

Dərslərə hazırlaşarkən müəllimin əvəzsiz köməkçisi inteqrasiya olunmuş Microsoft Office paketinə daxil olan Power Point proqramı olan Windows ola bilər. *“Bu proqram müəllimə müstəqil olaraq minimum vaxt sərf etməklə istənilən fənn üzrə, xarici dilə dair dərslər üçün interaktiv multimedia vəsaiti hazırlamağa imkan verir. O, “proqramlaşdırmadan proqramlaşdırma” ideologiyası üzərində qurulduğuna görə, analoji məqsədlər üçün digər interaktiv vasitələrdən sadəliyi ilə fərqlənir və onun əsas xüsusiyyətlərini müəllim kompüterdə cəmi bir neçə saat müstəqil iş zamanı mənimsəyə bilir”* [11, s.24].

Digər vizual texnologiyalarla müqayisədə Power Point təqdimatı ekranın aydınlığı, ölçüsü, parlaqlığı ilə fərqlənir. Çünki burada birləşmədən istifadə olunur: slayd, mətn, animasiya şəkili və s.

Təhlillər deməyə əsas verir ki, ali məktəblərdə xarici dil dərslərində Power Point təqdimatı tədris prosesində aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

- leksik və qrammatik materialın tətbiqi və konsolidasiyasında;
- qrammatik qaydaları izah edərkən;
- öyrənilən materialın yoxlanılmasında.

Vizual material kimi həm flashcards, həm də afişalardan istifadə olunur, lakin təqdimat daha sərfəlidir. O, dinləmək, mətnləri təkrar danışmaq, dialoqlar tərtib etmək üçün dəstək kimi istifadə oluna bilər, yəni artıq təlimin ilkin mərhələsində əsas ünsiyyət bacarıqlarının mənimsənilməsinə kömək etmək mümkün olur.

Tədqiqatlar əsasında toplanmış təcrübələrinə əsaslanaraq, uğurlu multimedia təqdimatı üçün bir neçə praktiki məsləhətlər vardır [19].

☞ Power Point vizual təqdimat texnikasıdır. O, natiqi və ya müəllimi əvəz etmir, yalnız əsas mesajın vizual əlavəsidir;

☞ Tələbələr ekrandan oxumağa yox, müəllimi dinləməyə hədəfləyirlər. İzahat və ya çıxışın mətnini ekrana köçürməyə ehtiyac yoxdur;

☞ Slaydda 5-6 əsas müddə yerləşdirmək kifayətdir. Bu rəqəmə şübhə edirsinizsə, onu 4 və ya 3 müddəyə qədər azaltmaq olar;

- ☞ Mövzunu dəyişdirsəniz, onu ayrıca slaydda vurğulamaq lazımdır;
- ☞ Tələbələr bir baxışda başa düşülən material təqdim etməlidirlər. Rəqəm sütunlarını və ya qarışıq statistikanı oxumaq çətinidir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, Power Point aydın şəkillərə meyllidir: aydın şrift, düz xətlər, parlaq və yaddaqalan şəkillər;
- ☞ Əgər fotolar istifadə olunursa, rəqəmsal kamera ilə seçilə biləcək maraqlı detallara diqqət yetirməyə çalışmaq lazımdır. İmzalar qısa olmalıdır: sadə sintaktik konstruksiyalar və sadə cümlələrdən istifadə etmək məqsədəuyğundur;
- ☞ Slaydlar tez göstərilməməlidir, bu, tələbələrə materialı qavramaq və bəzi qeydlər etmək imkanı verir;
- ☞ Təqdimatı nümayiş etdirməzdən əvvəl slayd şousunun texniki təchizatını, ekranını, sürətini yoxlamaq lazımdır.

Beləliklə, Power Point proqramından istifadə edən multimedia təqdimatlarından xarici dil tədrisi üzrə fəaliyyət sahəsində geniş istifadə oluna bilər. Təqdimatlar diqqətlə hazırlanmış məlumatları cəlbedici şəkildə göstərməyə imkanı verir. Multimedia təqdimatı bizə bütün materiallarımızı təşkil etməyə və təqdimatımızın məntiqinə uyğun olaraq onu qurmağa və bir faylda saxlamağa kömək edir.

Vizual materiallarımızın təhlükəsizliyi və onların düzəldilməsinin mümkünlüyü də müəllim üçün vacib məqamdır. Hər bir müəllimin öz inkişafı, sözdə “müəllim portfeli” vardır. Bütün təqdimatlarımız CD-yə yerləşə bilər və mövcud vizuallaşdırma ilə işləməyə və üzərinə yeni materiallar yerləşdirməyə davam edə bilər. *“Bir CD-yə (disk növündən asılı olaraq) 700 meqabayta qədər məlumat yerləşdirilə bilər, yəni təxminən bir saat yüksək keyfiyyətli video və ya 12-48 saat (keyfiyyətindən asılı olaraq) səs məlumatı və ya təxminən 5000 illüstrasiya, bütün ekranın ölçüsü və ya mətn məlumatı kitab rəfinin ölçüsüdür”* [20, s.13].

Müasir CD-lərin saxlama müddəti kifayət qədər uzundur. Bununla belə, xatırlatmağa ehtiyac vardır ki, müasir universitet şəraitində elektron daşıyıcılarda məlumatların saxlanması tələblərinə riayət etmək vacibdir. Məlumatın təqdimat şəklində

təqdim edilməsinin nitq şəklində olan məlumatdan daha bir mübahisəsiz üstünlüyü ondan ibarətdir ki, zərurət yarandıqda, tələbə müstəqil olaraq öyrənmədiyi məlumat hissəsinə qayıda bilər. Məsələn: bir düstur və ya diaqram lövhədən silinir və tələbənin yazmağa vaxtı yoxdursa, o zaman müəllim izahatı yarımçıq qoymalı və yenidən sxemə qayıtmalı olacaq ki, bu da təbii ki, materialın təqdimatını pozacaq və qalan hissənin diqqətini yayındıracaq. Əksinə, slaydlarda olan materialı şərh edərkən, müəllim müəyyən məqamlar üzərində daha ətraflı dayanıb bilər.

Slayddakı ən vacib məlumatı ona animasiya effekti verməklə vurğulamaq olar. Animasiya təqdimatda çox vacib elementdir. Slaydın ayrı-ayrı hissələrinin hərəkəti tələbənin diqqətini cəlb edəcək və o, məlumatın animasiyalı hissəsinə diqqət yetirəcəkdir. Beləliklə, müəllimin mesajının bütün tezisləri tələbələr tərəfindən eşidiləcək və görülməcəkdir. Bütün bunlar öyrənməyə marağı artırır və yeni materialın daha yaxşı mənimsənilməsinə kömək edir və müəllimin işinin məqsədi də budur.

Tələbələrin idrak qabiliyyətlərinin inkişafı üçün reallıq obyektlərinə böyük əhəmiyyət verilməlidir. Ona görə də, hesab edirik ki, şəkillər, animasiyalar və videokliplər bankı yaratmaq lazımdır. Bu proses kifayət qədər vaxt aparır, lakin ümumiyyətlə xarici dil dərslərini, xüsusən də elektron təqdimatlar ilə qurmaq lazımdır. Təsvir bankının qurulmasının tematik prinsipi istifadə rahatlığı ilə diktə edilməlidir. Hər bir mövzu çoxlu alt mövzulardan ibarətdir, nəticədə onların hər biri ilə bağlı materialları ayrıca qovluqlarda toplamaq məntiqli olardı. Bu yanaşma düzgün materialın tapılmasını xeyli asanlaşdırır və lazımi məlumatı tapmaq üçün vaxtı azaldır, müəllimə dərslərin metodik tərəfinə daha çox vaxt ayırmağa imkan verir.

Materialın yığılması ilə paralel olaraq, işin ikinci mərhələsi - Power Point mühitində elektron təqdimatların yaradılması həyata keçirilə bilər.

Təqdimat yaradarkən onun yaradılma məqsədini unutmamaq olmaz. Bunun üçün müəyyən həcmdə təqdimat yaratmaq lazımdır, çünki daha çox sayda slaydların vizual diapazonu yorğunluğa səbəb olacaq, tələbənin diqqətini öyrənilən materialın mahiyyətindən yayındıracaqdır. İzahatla müşayiət olunmayan “əlavə” slaydlar olmamalıdır.

Hər bir sözün mənasını düşünüb başa düşmək, tələbənin bilik və təcrübəsinə arxalanmaq, obrazlı müqayisələrdən istifadə etmək lazımdır. Tələbəyə fərdi yanaşmanın həyata keçirilməsi, qavrayışın fərdi imkanlarının nəzərə alınması arzuolunandır.

Tədris təqdimatlarında mətn məlumatlarını minimuma endirmək, onu diaqramlar, rəsmlər, fotoşəkillər, film fraqmentləri ilə əvəz etmək məqsədəuyğundur. Mətn mesajın əsas məqamları şəklində təqdim edilə bilər. Görmə kəskinliyini qorumaq üçün tələbələrin diqqətini daim dəyişdirmək lazımdır. Təqdimata gülməli hekayələrin və gülməli faktların daxil edilməsi (məzmununa xələl gətirmədən) dərsi canlandırır, müsbət emosional əhval-ruhiyyə yaradır ki, bu da materialın mənimsənilməsinə və daha davamlı yadda saxlanmasına kömək edir.

Slaydların dizaynında, musiqi müşayiətində rəng birləşmələri və üslubun ardıcılığı mühüm rol oynayır. Slaydların keçidi üçün optimal tempi, qavrayış üçün animasiya effektlərini seçmək lazımdır. Bu baxımdan, slaydların və animasiyaların dəyişdirilməsi üçün parametrləri təyin etmək qabiliyyətinin Power Point mühitinə daxil edilməsi vacibdir. Nəticə etibarlı ilə auditoriyada vasitələrin seçimi müəllimdən asılıdır. Ancaq hər gün daha çox alternativ vardır.

“Müasir sosial-iqtisadi şəraitdə müasir mütəxəssislərin hazırlanması təhsil prosesinə yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinə yönəldilməsi ilə seçilir. Hər bir müəllim üçün aydın olur ki, zamanın tələbi ilə ayaqlaşmaq üçün tədris prosesini ona innovativ təlim metodlarının tətbiqi əsasında intensivləşdirmək, psixoloji cəhətdən rahat təhsil mühiti yaratmaq lazımdır” [14, s.21].

Bizə elə gəlir ki, multimedia texnologiyalarına, xüsusən də xarici dillərin tədrisində ən çox tələbat vardır. Bu gün müxtəlif kompüter proqramlarının köməyi ilə xarici dilin öyrədilməsi tələbələrin motivasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa bilər, kommunikativ səriştənin inkişafına və ümumilikdə effektiv peşə fəaliyyətinə hazır olmasına kömək edir. Müasir kompüter xarici dil dərində müəllimi əvəz etmir, lakin tədrisin keyfiyyətini yüksəldən effektiv köməkçidir.

Tədris prosesində multimediyadan istifadənin əsas üstünlüyü müəllimin interaktiv qarşılıqlı əlaqəsindən həm mətn əmrləri və cavabların mübadiləsini nəzərdə tutan proqram və aparat vasitəsi ilə, həm də tələbələrle eyni vaxtda suallar vermək, izləmək üçün istifadə etmək imkanındır. emosional rəy, ekranda təsvirin dondurulması və s. Bütün bunlar multimedia texnologiyalarını didaktik baxımdan çox çevik və effektiv edir. Nəticədə pedaqoji fəaliyyətin məzmunu ənənəvi təhsil prosesindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir.

Yeni tipli tədris prosesini təkmilləşdirmək üçün multimedia proqram-metodiki kompleksindən - müəllim və tələbə arasında pedaqoji aktiv informasiyanın qarşılıqlı əlaqəsi üçün şərait yaratmaq məqsədilə tətbiqi proqram məhsullarını özündə birləşdirən sistemdən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Bu zaman, müvafiq fənn sahələri üzrə məlumat bazaları, tədris prosesini hərtərəfli dəstəkləyən innovativ metodiki materiallardan səmərəli istifadə zəruridir. Belə bir sistemin elementləri elektron didaktik alətlər toplusu, ənənəvi çap nəşrləri ilə yanaşı, həm də video mühazirə kurslarıdır. *“Multimedia proqram-metodiki kompleksinin spesifik tərkibi fənn sahəsindən, fənnin məzmunundan, kurikulumda yerindən, digər fənlərlə əlaqəsindən, virtual və ya multimedia mühitində nümayiş etdirmək imkanlarından asılı olaraq müəyyən edilir”* [38, s.6].

Hazırda multimedia texnologiyaları “elektron kitab”ın başlanğıcı - səsli səhifələrin display ekranında nümayiş olunduğu yeni kitab növü kimi inkişaf edir. Elektron kitab texnologiyasının ən intensiv inkişaf edən sahələrindən biri ensiklopedik nəşrlərin - elektron ensiklopediyaların yaradılmasıdır. Tədrisdə bu məhsullardan istifadə etmək üçün metodiki işlənmələr aparılır, çünki təcrübə göstərir ki, belə ensiklopediyaların olması özlüyündə tələbələrle səmərəli işi təşkil etmək iqtidarında deyil. Bu xüsusi vasitələrin istifadəsinə yönəlmiş yeni xüsusi təhsil tapşırıqlarına ehtiyac vardır.

Hipermedia texnologiyaları mətnlərdə əsas obyektləri vurğulamaq və onlar arasında çarpaz istinadları təşkil etməklə onlarla işləmək üçün əlverişli imkanlar verən

hipermətn texnologiyalarının inkişafıdır. Demək olar ki, bütün müasir informasiya və istinad sistemləri hipermətn texnologiyasında həyata keçirilir. Tədris məqsədləri üçün nəzərdə tutulmuş hipermedia məhsulları tələbələrə tək-cə mətn şəklində təqdim olunan böyük həcmli materialla işləməyə, nəinki oxumağa, həm də dinləmək, izləmək, materialları seçmək, çıxarışlar etmək, lazımi referatlar hazırlamaq imkanı verir.

“Multimedia proqram-metodiki kompleksinin praktiki həyata keçirilməsi proqram və metodoloji ilə yanaşı, təşkilati, texniki və kadr komponentlərini də tələb edir” [27, s.13].

İnformasiya texnologiyalarının təhsilə geniş tətbiqinin əsas şərti həm öz peşə sahəsi, həm də informasiya texnologiyaları sahəsində yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin mövcudluğu, elektron kompüterlərdən istifadə etməklə tədris prosesinin təşkilinin əlçatan üsul və formalarına malik olmasıdır. Söhbət təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyətinin informasiya mədəniyyətinin yeni informasiya texnologiyalarının tələblərinə adekvat səviyyədə formalaşmasından və inkişafından gedir.

Bu məsələdə kadr problemi eyni vaxtda iki istiqamətdə həll edilməlidir:

- tədris prosesində multimedia proqram-metodiki kompleksindən səmərəli istifadə üzrə müəllimlərin hazırlanması;
- kompüter-tədris proqramlarını tərtib edən mütəxəssislər qruplarının formalaşdırılması (skript müəllim tərəfindən yazılır, onun elektron şəkildə həyata keçirilməsi isə proqramçı-işləyicilər tərəfindən həyata keçirilir).

Hal-hazırda hər bir ali təhsil müəssisəsinin öz multimedia proqramlarının inkişafı çox arzuolunandır. Multimedia üzrə müəllif proqramları həvəskarlar tərəfindən yaradılır, onların işi stimullaşdırılır. Universitetlərin fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazası hələlik bu dəyişiklikləri nəzərdə tutmur.

Ona görə də, bu gün təhsildə multimediadan istifadə sahəsində mövcud yerli və xarici inkişaflardan, ən yaxşı beynəlxalq təcrübədən maksimum yararlanmaq və bu istiqamətdə öz addımlarımızı birləşdirmək çox vacibdir. Hazırda multimedia proqramlarından aşağıdakı sahələrdə istifadə etmək mümkündür:

- ✓ müəllimlər (yaxud yaradıcı kollektivlər) tərəfindən öz ali təhsil müəssisəsi daxilində xarici dil dərsləri üçün müəllif multimedia məhsullarının yaradılması;
- ✓ multimedia məhsulları və ya müvafiq texniki bazası olan digər təhsil müəssisələri və təşkilatlarla əməkdaşlıq;
- ✓ ölkənin bütün təhsil müəssisələrində multimedyanın tətbiqi və istifadəsi üzrə vahid əlaqələndirmə mərkəzinin yaradılması;
- ✓ multimedia məhsulları və alətlərinin xarici istehsalçıları ilə əlaqələrin inkişafı.

Beləliklə, bu sahələrdə intensiv iş xarici dil üzrə ali təhsilin problemlərini yüksək səviyyədə həll etməyə imkan verməklə yanaşı, Azərbaycanda multimedia program-metodiki kompleksinin inkişafına kömək edəcəkdir.

Onu da əlavə edək ki, ali məktəblərdə xarici dil tədrisində tətbiq olunmaq üçün multimedya vasitələrinin hazırlanmasında şəbəkə texnologiyalarından da geniş istifadə etmək olar. Çünki, bu texnologiyalar təhsilin informasiyalaşdırılmasının ən fəal inkişaf edən sahəsi kimi diqqəti cəlb edir. Şəbəkə texnologiyalarından istifadə həyat və iş tərzini keyfiyyətə dəyişir və təlimdə qlobal informasiya resursları ilə işləməyə yönəlmiş yeni məqsədlər yaradır.

Hazırda ölkəmizdə demək olar ki, bütün ali məktəblərdə internet mərkəzlərinin yaradılması üzrə ilk layihələr həyata keçirilir. İnternetə çıxış tək cə qurumlar, o cümlədən təhsil müəssisələri üçün deyil, həm də ayrı-ayrı şəxslər, xüsusən də müəllimlər və tələbələr üçün adi hala çevrilir.

“Telekommunikasiya texnologiyaları tələbələr və müəllimlər üçün tamamilə yeni imkanlar açıb. Mütəxəssislərin müşahidələri göstərmişdir ki, kompüter şəbəkələrində işləmək tələbələrin sosial birliyin üzvü olmaq ehtiyacını aktuallaşdırır” [12, s.4].

Telekommunikasiya vasitələrinin olması istifadəçidən uzaqda olan verilənlər bazalarında məlumat əldə etməyə imkan verir. Uzaq verilənlər bazalarının yaxşı nümunəsi İnternet serverlərində yerləşdirilən məlumatdır. İnternet informasiya texno-

logiyaları alimlərə, müəllimlərə və tələbələrə dünyanın istənilən nöqtəsində qeyri-ənənəvi informasiya mənbələrinə çıxış imkanı verir. Peşəkar banklara və məlumat bazalarına çıxışı olan tələbələr, işlənməsi hələ başa çatmamış elmi problemlərə yiyələnir, kiçik elmi qruplarda işləyir, nəticələrini eyni sahənin digər tədqiqatçıları ilə bölüşürlər. Müəllimlər telekommunikasiyanın kompüter şəbəkələrinə çıxış sayəsində nəinki informasiya silahlanmalarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır, həm də demək olar ki, bütün dünyada öz həmkarları ilə ünsiyyət qurmaq üçün unikal imkan əldə edirlər. Bu, peşəkar ünsiyyət, birgə tədris, metodiki və elmi iş, tədris işlərinin, kompüter proqramlarının, məlumatların və s. mübadiləsi üçün ideal şərait yaradır.

Beləliklə, Qlobal şəbəkələrdə məlumat mübadiləsi üçün təhsil və elm üçün ən perspektivli sistemlərdən biri hipermətn əsasında paylanmış informasiya multimedia sistemi olan WWW texnologiyasıdır. Bu gün elmi-texniki biliklərin müəyyən sahələrində, təhsil proqramlarında, virtual kitabxanalarda paylanmış məlumat bazaları yaradılan ən güclü sistemlərdən biridir. WWW-texnologiyasının istifadəsi xarici dillərin, fəlsəfənin və digər elmlərin öyrənilməsində tətbiq tapmışdır. Respublikamızın ali məktəblərində xarici dillərin öyrənilməsində və elmi işlərin yerinə yetirilməsində qlobal şəbəkələrin informasiya ehtiyatlarından, xüsusən də internetdən istifadə daha geniş vüsət alır. Bu baxımdan, xarici dillərin tədrisi sahəsində ali təhsil müəssisələri üçün mövcud olan vahid informasiya məkanının yaradılması Azərbaycanda təhsilin informasiyalaşdırılmasının prioritet istiqamətlərindən biridir.

2.2. Ölkənin ali məktəblərində multimedia vasitələrindən xarici dillərin tədrisində istifadənin müasir vəziyyəti və perspektivləri

Tədrisdə kompüter texnologiyalarından istifadəyə həsr olunmuş əsərlərində bir çox tədqiqatçılar konkret kompüter texnologiyalarının didaktik xüsusiyyətlərini və funksiyalarını müəyyən etmək zərurəti haqqında yazmışlar. Onlara əsaslanan xüsusi

səriştə altında alimlər bu texnologiyaların öyrənilən aspekt üçün tədris metodlarının inkişafına və ya formalaşmasına köklü təsir göstərəcəyini vurğulamışlar. Bir çox mütəxəssis kompüter texnologiyalarının didaktik xassələri dedikdə, həm nəzəri cəhətdən, həm də praktiki baxımdan didaktika üçün vacib olan, bir-birini digərindən fərqləndirən konkret texnologiyaların əsas xüsusiyyətlərini anlamağı təklif edirlər. Didaktik funksiyalar məqsədlərə çatmaq üçün tədris prosesində istifadə olunan İKT vasitələrinin xarici təzahürləridir.

P.V.Sysoev xarici dillərin tədrisi metodikasını çərçivəsində didaktik xassələri və metodik funksiyalarının zəruriliyini qeyd edir [13]. Tədrisin və ya öyrənmənin ümumi prosesini xarakterizə edən didaktik xassələrdən fərqli olaraq, metodik funksiyalar konkret kompüter texnologiyalarının seçilmiş didaktik xüsusiyyətlərinin birbaşa xarici dilin tədrisi metodologiyasında necə həyata keçirildiyini, daha dəqiq desək, nə zaman həyata keçirildiyini və nitq fəaliyyətinin xüsusi növlərinin və ya xarici dilin tədrisi aspektlərinin inkişafını (leksika, fonetika, qrammatika) göstərir. Məhz bu təfsir və anlayışların didaktik xassələr və metodoloji funksiyalar arasında bölgüsü xarici dilin tədrisi üçün bir sıra metodların (dilnin aspektləri və nitq fəaliyyətinin növləri) inkişafı üçün əsas yaratmışdır.

Xarici dil dərslərində multimediyadan istifadə zamanı müəllimlə tələbə arasında qarşılıqlı əlaqənin müxtəlif formaları mövcuddur: tələbə ilə kompüter arasında müstəqil qarşılıqlı əlaqə olmadığı halda müəllimin dərslərdə multimediyadan istifadə etməsi; auditoriyada multimediyadan istifadə müəllimin rəhbərliyi altında tələbənin kompüterlə qarşılıqlı əlaqəsi, onun fərdi seçiminə və müəllimin tövsiyələrinə uyğun olaraq tələbənin dərslərdə və müstəqil işin icrası prosesində multimediyadan istifadə etməsi; multimediyadan istifadə tələbənin aparıcı rolu ilə müstəqil işin yerinə yetirilməsi prosesi.

Xarici dilin öyrədilməsinin sistemli təhlili və öz təcrübəmiz birinci formanın tətbiqinin daha çox olduğunu göstərir. Bu zaman müəllim tərəfindən multimedia vasitələrindən istifadənin əlavə paylama materialının istifadəsindən heç bir fərqi yoxdur,

çünkü onun buradakı fəaliyyəti mətnlərin və ya tapşırıqların sadə axtarışına və onların çapı ilə məhdudlaşır. Tələbələrin fəaliyyəti isə verilən tapşırıqları kağız mənbələrdə yerinə yetirməkdən ibarətdir. Buna görə də, kompüterdən istifadə edərək öyrənmənin bu forması ənənəvi öyrənmə ilə eyni öyrənmə effektini verir.

İkinci forma daha məhsuldardır, çünki tələbələr tapşırıqları kompüter vasitəsi ilə dərhal yerinə yetirirlər. Bu iş səhv başa düşülən materiala istinad edərək birbaşa əlaqəni nəzərdə tutur. Üçüncü və dördüncü formalar əsasən dizayn metodologiyasında istifadə olunur. Fərq ondadır ki, içində bu zaman tələbələr təkcə tapşırıq deyil, həm də materialların tapılması və seçilməsi üçün tövsiyələr alır, müəllim tələbələrə yalnız tapşırığın mövzusunı verir.

Təəssüf ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ali məktəblərdə bir çox xarici dil müəllimləri auditoriyada multimediyadan istifadə etməkdən imtina edirlər. Bu, bir çox amillərlə bağlıdır: təhsil müəssisələrinin kompüter multimedia cihazları ilə kifayət qədər təchiz olunmaması, “köhnə üsulla” işləməyə adət etmiş bir çox müəllimlərin psixoloji hazırlıqsızlığı, informasiya mədəniyyəti və s.

Bu problemi dərinləndirən nəzərdən keçirərək, müsbət və mənfi cəhətləri təhlil edib qeyd etmək lazımdır ki, multimedia texnologiyalarının bir çox üsul və texnikasının praktikada sınaqması bu texnologiyaların əsas təlim vasitələrindən biri kimi istifadə edilməsinin zəruriliyi ortaya qoyur.

Müasir təhsil sistemində xarici dilin tədrisindən də yan keçməyən sürətli və böyük dəyişikliklər baş verir. Multimedia tədris vasitələrinin təhsil sisteminə tətbiqi həm humanitar, həm də texniki fənləri əhatə edir. Texnoloji yeniliklər tələbələrin motivasiyasını, yaradıcı təfəkkürünü, müstəqilliyini və informasiyanın hərtərəfli qəbulu və mənimsənilməsi istəyini aktivləşdirməyə kömək edir, elmi fəaliyyətə maraq və marağı stimullaşdırır.

Bugünə qədər multimedia texnologiyaları informasiya texnologiyalarının ən dinamik inkişaf edən sahələrindən biridir. Bu, ilk növbədə onunla əlaqədardır ki, multimedia müasir aparat və proqram təminatından istifadə etməklə interaktiv proq-

ram təminatının nəzarəti altında vizual və audio effektlərin qarşılıqlı əlaqəsidir, onlar mətn, səs, qrafika, foto, videoları bir rəqəmsal təsvirdə birləşdirir.

Nəzərə alsaq ki, multimedia vasitələri müxtəlif formatlarda təqdim oluna bilər, onların istifadəsi istehlakçı tərəfindən informasiyanın qavranılmasını sadələşdirməyə imkan verir. *“Multimediadan istifadə məlumatı təkcə mətn şəklində deyil, həm də onu audio məlumat və ya videoçarxla müşayiət etməyə imkan verir. İnformasiya təminatının müxtəlif formaları istehlakçının informasiya ilə interaktiv əlaqəsini yaradır”* [43, s.6]. Onlayn video getdikcə daha çox obyekt yönümlü olur və istehlakçıya xüsusi biliyə malik olmadan məlumat üzərində işləməyə imkan verir.

Ali təhsil müəssisələrində xarici dilin tədrisinin multimedia vasitələri müəllimi əvəz edə bilməz, lakin onlar müəllimin fəaliyyətini təkmilləşdirir və şəxələndirir, bununla da, tələbə məhsuldarlığını artırır. Bildiyiniz kimi, insan xarici dil öyrənərkən nəinki video məlumatın iyirmi faizini, audio məlumatın otuz faizini xatırlayır. Onların gördüklərini, eşitdiklərini və etdiklərini eyni vaxtda birləşdirsəniz, əzbərləmənin məhsuldarlığı məlumatın səksən faizini təşkil edir.

Bundan əlavə, xarici dilin tədrisi prosesində multimedia texnologiyalarından istifadə hər bir fərdi tələbənin yaradıcılıq potensialını daha geniş və dolğun şəkildə üzə çıxarmağa imkan verir.

Ali təhsil müəssisələrində xarici dilin tədrisi prosesində multimedia vasitələrinə elektron dərsliklər, müəllimin müstəqil hazırladığı material, PowerPoint proqramından istifadə etməklə məlumatların təqdimatı, video metodu, elektron poçt, rollu oyunlar, elektron interaktiv lövhələr və s. aid edilə bilər.

Elektron dərsliklər öz növbəsində müəllimə tələbələrə fərdi yanaşma tapmağa imkan verir, tələbələrin xarici dili öyrənməyə həvəsini artırır, onlar öyrənmə subyektinə çevrilir. Həmçinin elektron dərsliklərin üstünlüklərinə aşağıdakılar daxildir: materialın təqdimatının görünməsi, dərsliyi uyğunlaşdırmaq və onu fənnin səviyyəsinə və tələblərinə uyğunlaşdırmaq imkanı, əks əlaqə və istifadənin asanlıığı.

Xarici dil müəllimi universitetin tələblərinə və peşəkar yönümlü ixtisasa uyğun olaraq məlumatları hazırlayır və müəllim tərəfindən müstəqil olaraq seçilən material ən uyğun variant hesab olunur.

Power Point proqramından istifadə etməklə məlumatların təqdimatı da öz-özünə seçilən materialdır və bu proqramın köməyi ilə tələbələrin bütün növ nitq fəaliyyətini (yazı, oxu, danışma, dinləmə və tərcümə) əhatə etməyə imkan verir.

Video metodu məlumatın təqdim edilməsinin yüksək effektiv üsuludur, çünki onun əsas üstünlüyü məlumatın görünməsi, qavrayış üçün daha əlçatan olması, daha asan və daha tez həzm edilməsidir. Elektron poçt nəzarət funksiyasının köməkçi üsullarından biri olmaqla yanaşı, əlavə ünsiyyət üsuludur. Tələbələrin məlumatı dəqiqləşdirmək və ya dərstdənkənar yaranan problemləri həll etmək, bununla da ev tapşırıqlarını daha yaxşı hazırlamaq və müəllimin bütün tələblərini yerinə yetirmək imkanı vardır.

“Rollu oyunların istifadəsi iştirakçılara müəyyən rol oynayaraq bir-biri ilə ünsiyyət qurmağa imkan verir. Tələbələr rol və oyun üçün lazım olan məlumatları tapmalıdırlar, bununla da tələbələr, məsələn, ingilis dilində lazımi və maraqlı məlumatların axtarışında və seçimində müstəqillik nümayiş etdirirlər” [10, s.28].

Elektron interaktiv lövhələr universal təlim vasitəsidir, tədris materialının və multimedia materiallarının elektron məzmununu təlim prosesinə daxil etmək üçün effektiv üsuldur. Elektron interaktiv lövhələrin köməyi ilə öyrənilən material tam şəkildə təqdim olunur, material interaktiv lövhənin ekranında aydın şəkildə göstərilir və hər bir tələbəni fəal səmərəli fəaliyyətə yönəldir.

Ali təhsil müəssisələrində xarici dilin tədrisinin innovativ texnoloji vasitələri qrammatik və leksik məlumatların təqdim edilməsi üsullarını, monoloq və dialoq nitq təcrübəsini, yazının öyrədilməsini təkmilləşdirməyə imkan verir.

Əvvəllər müəllimin apardığı dərslə müəllimin hekayəsi, lent yazısı, kinofilm, slaydlar və hər hansı texniki tədris vəsaiti daxildirsə, multimedia adlanırdı. Bu gün “multimedia” dərsləri multimedia təlim proqramı, kompüter və ya noutbuk, proyektor,

vəb-kameradan istifadə etməklə dərs deməkdir. *“Öyrənmə nəzəriyyəsində hətta bir neçə müasir tədqiqat sahəsi, xüsusən də multimedia öyrənmə nəzəriyyəsi fərqlənir. Hətta qeyri-rəsmi edutainment termini də var - “edutainment” - “təhsil” və “əyləncə” sözlərindən yaranan neoplazma, təhsil və əyləncəni, xüsusən də multimediamı birləşdirmək üçün istifadə olunur”* [37, s.6].

Edutainment öyrənmə və əyləncə arasındakı əlaqəni əks etdirir, yəni tələbə əyləncə məqsədlərinə malik olmaqla, öyrənmə prosesinə diqqət yetirir. Bunlar, tələbələrə ən güclü təsir göstərən multimedia alətləridir. Onlar təlim prosesini zənginləşdirir, təhsil məlumatının qavranılması prosesinə tələbənin hissiyyat komponentlərinin əksəriyyətini cəlb etməklə öyrənməni daha səmərəli edir.

Multimedia vasitələri zəmanəmizin obyektiv reallığına çevrilənlər və xarici dil müəllimi onların xarici dildə real ünsiyyəti öyrətmək üçün verdiyi imkanlardan sadəcə yararlanmaya bilməz. Multimedia texnologiyaları ilə birlikdə universitetlərə yeni düşüncə ideologiyası gəlib. Ali məktəbdə əvvəllər qəbul edilmiş təhsil modelinə görə, təhsil texnologiyasının mərkəzi müəllimdir; tələbələr arasında sözsüz rəqabət vardır; tələbələr auditoriyada passiv rol oynayırlar; öyrənmənin mahiyyəti biliyin (faktların) ötürülməsindən ibarətdir. Onu əvəz edən yeni təlim modeli isə aşağıdakı müddəalara əsaslanır: təlim texnologiyasının mərkəzində tələbə dayanır; əməkdaşlıq təlim fəaliyyətinin əsasını təşkil edir; tələbələr öyrənmədə fəal rol oynayır; texnologiyanın mahiyyəti tələbələrin öz-özünə öyrənmə qabiliyyətinin və kommunikativ səriştəsinin inkişafıdır.

Hazırda respublikamızın ali məktəblərində xarici dil dərslərində multimediamın köməyi ilə həll edilən əsas tapşırıq qruplarına aşağıdakılar daxildir:

- tələbələrin tədris işlərinə dəstəyin artırılması;
- tələbələr arasında real ünsiyyətin təmin edilməsi;
- mərkəzləşdirilmiş informasiya sistemlərində saxlanılan sürətlə artan informasiya fondlarına tədris prosesinin bütün iştirakçılarının çıxışının təmin olunması;

➤ xarici dili öyrənmək üçün koqnitiv marağ və motivasiyanın inkişaf etdirilməsi.

Təcrübi olaraq aparılan təhlillər əsasında belə bir fikir irəli sürmək olar ki, bir dərş üçün multimedia dəstəyinin dərəcəsi və vaxtı fərqli ola bilər: bir neçə dəqiqədən tam dövrəyə qədər. Multimedia dərşinin əsas məqsədlərinə daxildir: yeni materialın öyrənilməsi; yeni məlumatların təqdim edilməsi və tələbələrin intellektual potensialının genişləndirilməsi; keçmişin konsolidasiyası; təlim bacarıqlarının inkişafı; öyrənilən materialın təkrarlanması; əldə edilmiş bilik, bacarıqların praktiki tətbiqi; biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi.

Xarici dilin tədrisində müasir multimedia texnologiyalarının imkanlarından istifadə etməyin əsas yolları hansılardır? Məsələn, N.S.Kirgintseva bu prosesdə aşağıdakıları müəyyən edir [16].

- xarici dili öyrənmək üçün əsasən CD-lərdə təqdim olunan hazır proqram məhsullarından istifadə;

- müxtəlif instrumental və ya vizual dizayn mühitlərində birbaşa müəllimlər (və ya müəllimlər tələbələrlə birlikdə) tərəfindən yaradılmış proqram məhsullarından istifadə;

- İnternet resurslarından istifadə.

Multimedia vasitələrinin ən əlçatanı elektron dərşlik və müxtəlif təlim simulyatorları kimi tanınmalıdır. Təşkilat növünə və tələbəyə çatdırılma üsuluna görə multimedia dərşlikləri üç növdür:

1) CD-ROM-da çap edilmiş əlavə ilə və ya olmadan;

2) çap tətbiqi olmayan internet saytlarında;

3) CD-ROM-da, lakin bəzi internet saytlarına keçidlərlə, çap tətbiqi ilə və ya olmadan.

Qeyd edək ki, ali məktəblərdə təəssüf ki, bütün xarici dil dərşliklərinə elektron əlavəsi olan tədris materiallarından geniş istifadə olunmur. Ümumiyyətlə, multimedia (elektron) dərşliklər müəllimlər və tələbələr üçün niyə bu qədər cəlbedicidir? İngilis

dili dərsləklərinə bu elektron əlavələr sözlərin yadda saxlanması üçün təlim proqramı - ABBYY TUTOR-dan ibarətdir ki, bu da yeni sözlərin yadda saxlanması işini xeyli asanlaşdırır. Kompüter otaqlarında xarici dil proqramları ilə işləmək tələbələrə psixoloji maneəni dəf etməyə kömək edir. Tələbələr kompüter ekranında qrafik təsviri və ya şəkilləri görəndə yeni materialı daha yaxşı qavrayır və mənimsəyirlər.

Proqrama daxil edilmiş material aşağıdakı metodik vəzifələrin həllinə nail olmağa imkan verir: (məsələn, yeni ingilis sözlərini öyrənərkən və birləşdirərkən):

↪ sözün mənasını dərk etmək bacarığını formalaşdırmaq və möhkəmləndirmək;

↪ formalaşdırılan sözü yazmaq üçün müvafiq bacarıqların inkişaf etdirilməsi;

↪ işlənən materialın vizual görüntüsünü birləşdirilməsi.

Beləliklə, multimedia vasitələrinin köməyi ilə ali məktəblərdə təhsil fəaliyyətinin idarə edilməsi yolları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Bununla da, tələbələrin fəaliyyətində mövcud olan rəqabət elementi məqsədyönlü şəkildə idarə etmək, təlimi fərdiləşdirmək mümkündür ki, bu, təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edir.

Ölkənin ali təhsil müəssisələrində xarici dillərin tədrisində multimedia təqdimatları kompüter, proyektor və ya digər yerli oxutma cihazı olan hər bir auditoriyada istifadə edilir. Multimedia təqdimatı canlı və ya əvvəlcədən yazılı təşkil olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, onlayn multimedia ya istifadəçinin kompüterinə yüklənir və hansısa şəkildə ifa edilir, ya da məlumatın ötürülməsi texnologiyalarından istifadə etməklə birbaşa İnternetdən səsləndirilir.

“Multimedia təqdimatının (və ya hətta onun fərdi slaydının) dərstdə istifadə formaları və yeri, əlbəttə ki, bu dərslərin məzmunundan və müəllimin qarşıya qoyduğu məqsəddən asılıdır” [22, s.4]. Buna baxmayaraq, təcrübə bu cür dərsləklərdən istifadənin bəzi ümumi, ən effektiv üsullarını müəyyən etməyə imkan verir:

✓ Yeni materialı öyrənərkən. Müxtəlif vizual vasitələrlə təsvir etməyə imkan verir. Tətbiq prosesin inkişaf dinamikasını göstərmək lazım olduğu hallarda xüsusilə faydalıdır.

✓ Bilikləri yoxlayarkən. Kompüter testi özünü yoxlamaq və özünü həyata keçirməkdir, öyrənmək üçün yaxşı stimuldur, fəaliyyət və özünü ifadə üsuludur. Müəllim üçün bu, biliyin keyfiyyətinə nəzarət vasitəsidir, qiymətlərin toplanmasının proqramlaşdırılmış üsuludur.

✓ Dərslər üçün əlavə material kimi biliyi dərinləşdirmək üçün frontal müstəqil işi yoxlayarkən. Nəticələrin şifahi vizual nəzarəti ilə yanaşı təmin edir.

✓ Tədris problemlərini həll edərkən. Müstəqil işlərin aralıq və yekun nəticələrini yerinə yetirməyə və onlara nəzarət etməyə kömək edir.

Tədqiqatlar göstərir ki, ali məktəb müəllimləri xarici dilin tədrisi prosesində həmkarları tərəfindən yaradılmış və peşəkar veb-saytlarda, o cümlədən forumlarda yerləşdirilən hazır multimedia təqdimatları bankından istifadə edirlər ki, bu da dərslə hazırlaşarkən maliyyə xərclərini və vaxt məhdudiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Yaxud da ki, konkret dərs və ya mövzu üçün öz təqdimatını yaradır.

“Müəllimin yaratdığı təqdimatların dəyəri ondadır ki, onlarda material tələblərə yığcam şəkildə, düzgün ardıcılıqla verilir; orada artıq bir şey yoxdur, hər şey hazır filmlərdən və slaydlardan fərqli olaraq müəyyən bir dərslin məqsəd və vəzifələrinə çatmaq üçün “işləyir”. Bundan əlavə, təqdimat materialının vaxtı aydındır, informativ və leksik baxışlar dərslin mövzusunə mümkün qədər uyğun gəlir” [7, s.31].

Ali məktəblərin müvafiq kafedralarında müəllimlər tərəfindən müntəzəm istifadə olunan xarici dilin qrammatikası, lüğət, regionşünaslıq və s. bir çox mövzular üzrə multimedia təqdimatları bankı yaradılmış və multimedia təqdimatlarının dərslərdən kənar məşğələlərdə istifadəsi üçün yeni modellər mövcuddur. Bu baxımdan, layihə metodu hazırda ali məktəb tələbələrinin yaradıcılıq qabiliyyətlərini tam üzə çıxarmağa, böyük bir məlumat dənizində naviqasiya qabiliyyətini formalaşdırmağa imkan verən ən perspektivli pedaqoji texnologiyalardan biri hesab edilə bilər. Təbii ki, layihə metodu müəllimdən ən yüksək ixtisas, yaradıcı yanaşma və bir neçə fənn üzrə bilikləri cəmləşdirmək bacarığı və təbii ki, təşkilatçılıq bacarığını tələb edir.

Layihə metodunun əsas komponentləri tələbələrin tədqiqat işləri və bu fəaliyyətin qiymətləndirilməsidir.

“Bütün koqnitiv vasitələrin toplusu olan multimedia biliyi müxtəlif üsullarla, o cümlədən qavrayışın bütün üsullarını təqdim etməyin ən yaxşı yoludur. Multimedia alətləri ilə işləyərək tələbələrin ixtiyarında öyrənilən materialın özünü ifadə etmək üçün zəngin arsenal vardır” [18, s.3]. Multimedia, biliklərin mənimsənilməsi və təqdim edilməsi prosesinə daha yaradıcı yanaşma həyata keçirir. Məsələn, Azərbaycan Dillər Universitetində tələbələrin köməyi ilə əsasən regionşünaslıq üzrə multimedia təqdimatlarından ibarət bütöv bir media kitabxana yaradılmışdır ki, müəllim və tələbələr bundan mütəmadi olaraq xarici dil dərslərində istifadə edirlər.

Bir çox ali təhsil ocaqlarında kompüter disklərindəki proqramlara əlavə olaraq, tələbə motivasiyasını artırmaq üçün bəzi müəllimlər İnternetdən istifadə edirlər ki, bu da öyrənilən mövzuya maraq kimi təhsilin vacib elementini əlavə olaraq “açmağa” imkan verir. Öyrənməyə marağın və ya motivasiyanın formalaşdırılması təhsil prosesində ən çətin elementlərdən biridir. Bu halda, tələbə mühitində İnternetin populyarlığından istifadə edərək, bunu kifayət qədər sadə vasitələrlə etmək olar.

Multimedia İnternet resursu - əsas məlumatların multimedia şəklində təqdim olunduğu İnternet resursudur. Bu, klassik funksiyaların yerinə yetirilməsini əvəz etməyən, lakin bütün ziyarətçilər üçün xidmət və imkanların çeşidini tamamlayan və genişləndirən müasir və çox rahat mexanizmdir. Multimedia İnternet resursları üçün aşağıdakılar xarakterikdir: effektivlik, elmi tutumluluq, universallıq, inteqrasiya, humanizm.

Hazırda internetdən istifadə etməklə xarici dilin tədrisi metodikası hazırlanır. Dili yalnız internetin köməyi ilə öyrənmək ideyasının tərəfdarları, dərsləklə ənənəvi işin tərəfdarları da var. Amma xarici dil müəllimlərinin əksəriyyəti internetdən ənənəvi tədris vəsaitləri ilə yanaşı, onu tədris prosesinə inteqrasiya etməyə üstünlük verirlər. İnternetdən ən sadə istifadə mövzunu öyrənərkən, nəzərdən keçirərkən,

birləşdirərkən və ya imtahana hazırlaşarkən ondan həm müəllim, həm də tələbə üçün əlavə materiallar və tapşırıqlar mənbəyi kimi yararlanmaqdır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir çox ali məktəblərdə xarici dil dərslərində istifadə olunan İnternet resurslarından yalnız bəziləri bunlardır:

1) Lettergenerator (<http://www.readwritethink.org/classroom-resources/student-interactive/letter-generator-30005.html>). Yazı bacarıqlarını öyrətmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Addım-addım tövsiyələrlə həm şəxsi, həm də işgüzar yazı nümunəsini ehtiva edir.

2) EssayMap (<http://www.readwritethink.org/classroom-resources/student-interactive/essay-30063.html>) Yazı bacarıqlarını təcrübədən keçirmək üçün yaradılmışdır. Addım-addım təlimatlarla esse yazmaq üçün nümunələr vardır.

3) www.learningapps.org veb xidməti LearningApps.org veb xidməti interaktiv proqramlar vasitəsilə təlim prosesini dəstəkləmək üçün yaradılmışdır. Məqsəd həm də interaktiv blokları toplamaq və onları ictimaiyyətə təqdim etməkdir. Hər bir müəllim öz fənn sahəsinə aid konkret problemləri həll etmək üçün bu və ya digər moduldan istifadə edə bilər. Server 28 mövzu sahəsində təlimlər təqdim edir.

4) Video Yaratma Serveri (<http://goanimate.com/videomaker/quickvideo>) GoAnimate 2007-ci ildə öz cizgi video kliplərinizi yaratmaq üçün yaradılmışdır. Bunun üçün operator və rəssamın peşəkar bilikləri tələb olunmur, video hazır şablonlara uyğun olaraq bir neçə dəqiqə ərzində yaradılır, onu veb serverdə saxlamaq mümkündür. Sadəcə qeydiyyatdan keçmək və hazır şablonlardan istifadə etmək lazımdır.

5) Dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün sayt http://www.english-test.net/toEIC/listening/the_bund_shanghai.html Bu saytda xarici nitqə qulaq asmaq üçün audio faylların böyük kolleksiyası, eləcə də tələffüzün məşqinə dair tapşırıqlar vardır.

6) İngilis dilinin idiomlarını və fraza fəllərini öyrənmək üçün sayt (<http://usefulenglish.ru/idioms/>) Bu saytda təlimlər üçün tədris materialları təsvir edilir. Beləliklə, multimedyanın əsas üstünlüyü müəllimin mətn əmrləri və cavablarının

mübadiləsini nəzərdə tutan həm proqram təminatı, həm də aparat vasitələri ilə interaktiv qarşılıqlı əlaqəsindən istifadə etmək, eyni zamanda auditoriya ilə - suallar vermək, emosional rəyləri izləmək, təsviri dondurmaq imkanındır. Səsin diskret örtülməsi dərs zamanı psixoloji rahatlama aparmağa imkan verir. Bütün bunlar multimedia texnologiyalarını didaktik baxımdan çox çevik və effektiv edir.

Hesab edirik ki, ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisində multimedia vasitələrinin perspektivləri ilə bağlı olaraq kompüter texnologiyasından daha geniş istifadə etmək zəruridir. Təhsil prosesini dəstəkləyən kompüter informasiya texnologiyaları (KİT) arasında:

- deklarativ - təhsil məlumatlarının müəyyən hissələrini tələbələrə təqdim etməyə və onun mənimsənilməsinə nəzarət etməyə yönəldilmiş (kompüter dərslikləri, test və nəzarət proqramları, məlumat kitabçaları və tədris məlumat bazaları, tədris videoları və s.);

- prosessual - öyrənilən obyektlərin, proseslərin və hadisələrin modelləri əsasında qurulur (imitasiya modelləri, mövzu yönümlü mühitlər və onların əsasında hazırlanmış laboratoriya emalatxanaları, simulyatorlar, oyun proqramları) üstünlük təşkil edir.

İntellektuallaşma dərəcəsinə görə təhsil KİT-ları proqramlaşdırılmış təlim sistemlərinə və intellektual təlim sistemlərinə bölünür [7]. Proqramlaşdırılmış təlim sistemləri (PTS) tələbələrin müəyyən bir ardıcılıqla (müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş sərt təlim proqramına uyğun olaraq) məlumat hissələrini qəbul etməyi və təlim kursunun verilmiş qovşaqlarında onun mənimsənilməsinə nəzarət etməyi əhatə edir. İntellektual və ya adaptiv təlim sistemləri (İTS) tələbənin bilik və xüsusiyyətlərinə uyğunlaşma qabiliyyəti, təlim prosesinin çevikliyi, optimal təhsil təsirinin seçilməsi, təbii dildə cavabları qavramaq qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur.

Beləliklə, gələcək perspektivdə ali təhsil müəssisələrində xarici dillərin səmərəli tədrisində multimedia vasitələrinin tətbiqi zamanı daha çox aşağıda qeyd olunan müxtəlif növ kompüter təlim proqramlarından istifadə olunması məqsədəuyğundur:

✓ Kompüter dərslisi - təlim kursunu və ya onun bölməsini müstəqil mənimsəmək imkanı verən proqram-metodiki kompleksdir. Adətən ənənəvi dərslinin, məlumat kitabının və laboratoriya təcrübəsinin xüsusiyyətlərini birləşdirir.

✓ Nəzarət proqramları - bilik, bacarıq, qabiliyyətləri yoxlamaq (qiymətləndirmək) üçün nəzərdə tutulmuş proqram vasitələridir.

✓ Simulyatorlar - müxtəlif bacarıqların formalaşdırılması və möhkəmləndirilməsi üçün proqramlar. Adətən bunlara əldə edilmiş bacarıq səviyyəsini və təlim təsirlərinin intensivliyində (mürəkkəblik, sürət və s.) müvafiq dəyişikliyi qiymətləndirmək üçün vasitələr daxildir.

✓ Oyun proqramları - əlavə didaktik imkanlar təmin edir. Mütəxəssislərin fikrincə, işgüzar oyunlar xüsusilə effektivdir, rəqabət aparən tələbə qrupları tərəfindən eyni tipli mürəkkəb tapşırıqların həllində ən yaxşı nəticələrin əldə edilməsinə yönəlmişdir. Nəticədə yaranan ünsiyyət kompüter və həmkarları ilə informasiya qarşılıqlı əlaqəsi prosesində fərdin özünüifadə formalarından biri kimi çıxış edir.

✓ Subyekt yönümlü mühitlər - mikro və makro aləmlər, istənilən mühitin obyektlərini modelləşdirən proqramlar, onların xassələri və vizual təsviri, obyektlər arasındakı əlaqələr, onlar üzərində əməliyyatlar. Tələbələr müəllimin qarşıya qoyduğu didaktik tapşırığa nail olmaq üçün ətraf mühit obyektləri ilə fəaliyyət göstərir və müstəqil olaraq müəyyən edilmiş mövzularda tədqiqat aparırlar.

2.3. Eksperimental tədris və nəticələrinin təhlili

Tədqiqat işinin “Ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisi zamanı multimedia vasitələrindən istifadə metodikası” adlı mövzusu əsasında araşdırmanın son mərhələsi olaraq eksperiment metodundan istifadə olunmuşdur. Belə ki, dissertasiya işinin mövzuna uyğun olaraq iddiaçı tərəfindən həyata keçirilən eksperimental dərslər prosesi

2021/2022-ci tədris ilinin 2-ci yarımilində Azərbaycan Dillər Universitetində elmi-pedaqoji təcrübədə olduğu zaman sınaqdan keçirilmişdir.

Təşkil olunan eksperimental tədris göstərilən 3 mərhələdən ibarət olmuşdur: müəyyənədicisi, öyrədici və qiymətləndirici. Eksperimental tədrisin qeyd olunan mərhələləri sistemli şəkildə aşağıdakı göstərilən ardıcılıqda keçirilmişdir:

↪ Dərsin mövzusunə müvafiq olaraq müxtəlif multimedia vasitələrinin və sinif şəraitində onların tətbiqi mümkünlüyünün müəyyən olunması;

↪ İddiaçı tərəfindən mövzunun multimedia vasitəsilə tədrisinin aparılması və tələbələrə müvafiq təcrübi tapşırıqların verilməsi;

↪ Tələbələr tərəfindən təqdim olunan cavabların qiymətləndirilməsi.

Dərsin başlanğıcında müəllim tərəfindən tələbələrin multimedia texnologiyaları sahəsində bacarıqları ilə bağlı ümumi xarakterli aşağıdakı suallar əsasında qısa dialoq təşkil olunmuşdur:

- How often do you give presentations in your job?
- When was the last time you gave a presentation in English?
- Was it success? If yes, why? If not, why not? Explain your answer.
- How do you feel about presenting in a foreign language?
- Think of an excellent (or terrible) presentation that you have attended.

What made it good (or bad)?

Eksperimental dərs prosesində tələbələrə verilən tapşırıqlar onların multimedia vasitələrindən istifadə etməklə interaktiv şəkildə ingilis dilini öyrənməsi məqsədi daşımışdır. Bütün tapşırıqlar aşağıdakı tələblərə cavab vermişdir:

- multimedia vasitələrinin tətbiqi və ingilis dilinin bu texnologiyaların istifadəsi ilə inkişaf etdirilməsi əsasında seçilmişdir;

- tələbələrə multimedia alətlərindən istifadənin öyrədilməsi üçün istifadə olunmuşdur.

Dərsin mövzusu “Xarici dilin tədrisi zamanı multimedia vasitələrinin istifadəsinin aşılması” adlanır.

Tapşırıq 1.

Fəaliyyət növü - Multimedia vasitələrindən istifadə.

Məqsədlər:

- multimedia vasitələrinin effektivliyini araşdırmaq;
- onun istifadəsini dərs zamanı inkişaf etdirmək və tələbələrə aşılamaq.

Səviyyə - Intermediate (B2).

Məzmun - dinləmək və tapşırığı yerinə yetirmək.

Tədris vasitələri - dərslik, kompüter, proyektor, mövzu ilə bağlı elektron resurslar.

Prosedurlar (təşkilati) - Müəllim tələbələrdən mövzuya uyğun prezentasiyanı nümayiş etdirir, müxtəlif növ evlərin növlərin göstərir, onlar haqda qısa məlumat verir. Daha sonra prezentasiyaya uyğun tapşırıq verir. Burada tələbələr cümlələri oxuyub uyğun şəkillə birləşdirirlər.

Addım 1: Tələbələr qrup halında müzakirə edib hansı evlərin daha yaxşı və ya yaşayış üçün hansı müsbət-mənfi tərəfləri olub olmadığını qrup şəklində müzakirə edirlər.

Addım 2: Tələbələr öz fikirlərini bölüşürlər hansı növ evi almaq istəyərlər, harada yaşamaq istəyərlər.

Tapşırıq 2.

Fəaliyyət növü - Kollektiv mövzu - Describing Homes (Video).

Məqsədlər - Multimedia vasitəsilə tələbələrin dinləmə bacarıqlarının inkişafı.

Səviyyə - B2.

Məzmun - Dinləmək və tapşırığı yerinə yetirmək.

Tədris vasitələri - Video material və tapşırıqlar.

Prosedur (Təşkilat) - müəllim tələbələrdən mövzu ilə bağlı video materialı diqqətnən dinləməyi daha sonar tapşırıqları yerinə yetirməyi izah edir. Sonda tələbələr öz “dream house” haqda bir prezentasiya yerinə yetirmək tapşırığı verilir. Burada məqsəd multimedia vasitələrindən istifadə və bu yolun tədrisi interaktiv etmək.

Nəhayət, qiymətləndirmə mərhələsi keçirilir, tələbələr aşağıdakı cədvəldə göstərilən ballarla qiymətləndirilir.

Cədvəl 2.3.1.

Tələbələrin qiymətləndirilmə üzrə balları

Qrup adı	Tələbənin adı soyadı	Qiymətləndirilmə balı
225A	Aqilova Günel Oqtay	8
225A	Həcəliyeva Sərvinaz Aydın	8
225A	Tağızadə Nurlanə Elçin	9
225A	Talışinskaya Nisəxanim Mahir	7
225A	Əhmədzadə Nərgiz Nazim	9
225A	Əliyeva Məryam Cahən	9
225A	Səfərova Fatimə Vurğun	8
225A	Əliyeva Fəridə Nərbala	9
225A	Həsənli Telman Elşən	7
225A	Məhərrəmmova İlahə Telman	10
225A	Cəbizadə Hüseyn Cəmil	8
225A	Məhərrəmov Əli Elşən	9
225A	Qurbanzadə Fəridə Musa	9
225A	Eyyubova Ləman Əhməd	10
225A	Əliyeva Əsmər Mübariz	9
225A	Səfərova Fatimə Vurğun	8

Beləliklə, aparılan eksperimental tədrisin təhlili deməyə əsas verir ki, təşkil olunan eksperimental dərslər uğurla nəticələnmişdir. Eksperimental tədris aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir: yeni informasiya texnologiyalarından istifadə əsasında xarici dillərin peşəkar tədrisi prosesinin təkmilləşdirilməsinin perspektiv istiqamətləri müəyyən edilmiş və konkretləşdirilmişdir; “Kompüter-tələbə” yeni pedaqoji paradigmasının səciyyəvi xüsusiyyətləri üzə çıxarılmış və xarici dilin müstəqil öyrənilməsi hallarında ondan istifadə imkanlarının qiymətləndirilmişdir; tələbə mərkəzli kompüter təlim sisteminin qurulması üçün zəruri olan nəzəri yanaşmalar, pedaqoji prinsiplər və metodlar əsaslandırılmışdır.

NƏTİCƏ

Tədqiqat işinin nəticəsi olaraq aşağıdakı müddəaları qeyd edə bilərik:

➤ Müasir cəmiyyət qlobal sosial proseslərlə səciyyələnir, onlardan biri informasiya cəmiyyəti şəraitində müasir kommunikasiya texnologiyaları vasitələri əsasında informasiyanın toplanması, emalı, saxlanması, ötürülməsi və istifadəsinin həyata keçirildiyi prosesdir. Tədris prosesinə yeni informasiya texnologiyalarının - İnternetin, multimedia təhsil kompüter proqramlarının intensiv şəkildə tətbiqi də bu baxımdan qaçılmazdır.

➤ Multimedia çoxfunksiyalı kompüter sistemidir, özünə bir neçə formada kompüter məhsulları toplusunu daxil edir: təsvir, səs, animasiya, mətn və s., digər sistemlərlə interaktiv şəkildə birləşdirilir və müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunur.

➤ Yeni tədris mühiti tələbələrin yaradıcı təfəkkürünün inkişafı üçün sonsuz imkanlar yaradır, onlarda marağı stimullaşdırır, elmi fəaliyyətə maraq aşılayır. Tədris prosesində multimedia texnologiyalarından səmərəli istifadə o halda mümkündür ki, müvafiq texnologiyalar bu prosesə ahəngdar və əsaslı şəkildə inteqrasiya olunsun və həm müəllim, həm də tələbələr üçün yeni imkanlar yaradılsın.

➤ Xarici dil dərslərində texniki tədris vəsaitlərindən istifadənin səmərəliliyi üçün müxtəlif amillər mövcuddur: onlar öyrənilən materialın mənimsənilməsi prosesinə, yəni əmək məhsuldarlığının artırılmasına töhfə verir; xarici dilin öyrənilməsini stimullaşdıraraq onun öyrənilməsinə marağı artırır.

➤ Multimedia texnologiyalarının müəllimsiz istifadəsi görünən pedaqoji effektə zəmanət verə bilməz, çünki bu texnologiyalar yalnız tədris metodlarıdır, effektivliyi müəllimin ətraflı tədqiqat əsasında məqsədlərinə çatmaq üçün onlardan istifadə etmək biliyindən və bacarığından asılıdır. Tədris prosesində kompüter müəllimin imkanlarını artıran və genişləndirən bir vasitədir.

➤ Müasirlik gündəlik ünsiyyətdə və peşə sferasında xarici dilin praktiki biliklərinin öyrədilməsinə getdikcə daha yüksək tələblər qoyur. İnformasiyanın həcmi

artır və çox vaxt onun ötürülməsi, saxlanması və emalının adi üsulları səmərəsiz olur. İnformasiya texnologiyalarından istifadə kompüterin öyrənmə vasitəsi kimi böyük potensialını ortaya qoyur.

➤ Multimedia təlim proqramları ənənəvi tədris metodları ilə müqayisədə böyük üstünlüklərə malikdir.

➤ Multimedia vasitələri müxtəlif növ nitq fəaliyyətini öyrətməyə və onları səmərəli inkişaf etdirməyə imkan verir; kommunikativ vəziyyətlər yaratmağa, dil və nitq hərəkətlərini avtomatlaşdırmağa kömək edir; fərdi yanaşmanın həyata keçirilməsinə və tələbənin müstəqil işinin intensivləşdirilməsinə töhfə verir.

➤ İnternetin təhsildə daha bir güclü vasitə kimi meydana çıxması tələbələrin öyrənmək istəyini stimullaşdırır, hər bir tələbənin fərdi fəaliyyət zonasını genişləndirir, bir dərs ərzində keyfiyyətli materialın çatdırılma sürətini artırır.

➤ İnternet resurslarının özü informasiya-subyekt mühitinin yaradılması, insanların maarifləndirilməsi və özünü tərbiyə etməsi, onların peşəkar və şəxsi maraq və tələbatlarının ödənilməsi üçün əvəzsiz və nəhəng baza kimi çıxış edir.

➤ İnternet xarici dil öyrənənlər üçün orijinal mənlərdən istifadə etmək, dinləmək və əcnəbi dildə danışanlarla ünsiyyət qurmaq üçün unikal imkan yaradır.

➤ Xarici dillərin tədrisində prioritet istiqamətlər ünsiyyət, interaktivlik, ünsiyyətin həqiqiliyi, mədəni kontekstdə dilin öyrənilməsidir ki, bütün bunlar mədəniyyətlərarası səriştənin inkişafına imkan yaradır.

➤ İnternet resurslarından istifadənin əsas məqsədi kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasıdır ki, bu da təhsilin inkişaf prosesində həyata keçirilir.. Kommunikativ səriştə müasir mənada mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə bacarığının formalaşmasını təmin edir.

➤ Xarici dillərin tədrisində son məqsəd ünsiyyətdir - xarici dil mühitində sərbəst oriyentasiya, müxtəlif vəziyyətlərdə adekvat reaksiya.

➤ Ali məktəblərdə xarici dilin tədrisində multimedia texnologiyalarının didaktik imkanlarının həyata keçirilməsinə müasir yanaşmaların təhlili zamanı

elektron tədris və informasiya resurslarının funksionallığı, məqsədi, istifadə xüsusiyyətləri, elektron arayış və informasiya sistemləri, CD-ROM-da elektron tədris vəsaitləri, təhsil saytları, paylanmış peşəkar yönümlü xarici dil informasiya resurslarının əhəmiyyəti danılmazdır.

➤ Ali məktəblərdə peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisi prosesində təhsil məlumatlarından asılı olaraq müəyyən linqvodidaktik vəzifənin həlli üçün multimedia vasitələrindən istifadə pedaqoji baxımdan məqsədəuyğundur.

➤ Ali məktəblərdə multimedia alətləri əsasında peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisi prosesinin intensivləşdirilməsi şərtləri müəyyən edilmişdir: tədris prosesinin intensivləşdirilməsinin əsas amillərindən birgə istifadə; informasiyanın qarşılıqlı əlaqəsinin perspektivli texnologiyalarından istifadə (Hipermedia, Telekommunikasiya və s.); universitetdə peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisinə fəaliyyət yanaşması şəraitində İKT alətləri əsasında tədris fəaliyyətinin müxtəlif forma və metodlarının təşkili; ali məktəbdə peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisinin didaktik prinsipləri əsasında İKT alətləri kompleksinin işlənilib hazırlanması.

➤ Ali məktəblərdə multimedia vasitələrinə əsaslanan xarici dilin tədrisinin metodoloji prinsipləri müəyyən edilmiş və açıqlanmışdır: xarici dildə informasiya qarşılıqlı əlaqəsinin idrak və kommunikativliyi, xarici dildə informasiya qarşılıqlı əlaqəsinin peşəkar yönümlü olması, çeviklik və dəyişkənlik, tələbələrin müstəqil fəaliyyətinin maksimumlaşdırılması.

➤ Peşə fəaliyyətində multimedia vasitələrindən istifadə sahəsində müəllimlərin bilik, bacarıq və bacarıqlarına qoyulan tələblər müəyyən edilir. Təhsilin informasiyalaşdırılması sahəsində nailiyyətlərə əsaslanan multimedia alətləri əsasında tədris prosesinin təşkili və peşəkar yönümlü xarici dilin tədrisinə müasir metodik yanaşmalar, eləcə də multimedia alətləri kompleksinin tərkibinə (tədris prosesinin intensivləşdirilməsinin əsas amillərinin həyata keçirilməsi, təlimin xarici dil metodlarının formalaşdırılmasına yönəldilməsi) tələblər işlənilib hazırlanmışdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Ağayev, Ə. Yeni təlimin metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri // ARTPI-nin elmi əsərləri, 2006, s. 132.
2. Ağayeva, N. Elektron resurslardan istifadə tədrisin keyfiyyətini yüksəldən vasitə kimi: [Elektron resurs]. - URL: <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=3495>
3. Abdullayeva, N. Təhsil sistemində keyfiyyətin artırılmasında İKT-nin tətbiqinin genişləndirilməsi yolları: magistr e. dər. al. üçün təq. ed. dis. / N. Abdullayeva ; Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. - Bakı, - 2016. - 83 s.
4. Əliyeva, F., Məmmədova, Ü. Müasir təlim texnologiyaları: dərs vəsaiti. - Bakı, 2014. - 197 s.
5. İsmayılı, T. Distant təhsil və xarici dillərin tədrisi: [Elektron resurs]. - URL: <https://nuhcixan.az/news/elm-tehsil/28207-distant-tehsil-ve-xarici-dillerin>
6. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / 19 iyun 2009-cu ildə qəbul edilmişdir (19 may 2020-ci il tarixində olan dəyişiklik və əlavələr). - Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası.- URL: http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/18/c_f_18343.htm
7. Qolubutskaya, T. Müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və xarici dilin tədrisində istifadəsi: [Elektron resurs]. - URL: <https://secondhandivanovo.ru/az/detskaya-moda/ispolzovanie-smi-v-processe-obucheniya-inostrannomu-yazyku.html>
8. Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri: Respublika elmi-praktiki konfransının tezisləri (11-12 may 2017-ci il, Bakı). - Bakı: Mütərcim, 2017. - 520 s.

9. Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri: Respublika elmi konfransının tezisləri (06-07 dekabr 2018-ci il, Bakı). - Bakı: ADU, 2018. - 224 s.

10. Xudiyeva, V. İngilis dilinin tədrisində müasir texnologiyalardan istifadə: magistr e. dər. al. üçün təq. ed. dis. / V. Xudiyeva ; Azərbaycan Dillər Universiteti. - Bakı, - 2017. - 73 s.

11. Məmmədova, M. Xarici dilin tədrisində internetin rolu: [Elektron resurs]. - URL:http://isamveri.org/pdfdrq/D02632/2008_9/2008_9_MEMMEDOVA.

12. Serqyeva, B. Multimedia texnologiyaları və onların məqsədi: [Elektron resurs]. - URL: <https://neonkaraoke.ru/az/internet/1-chto-takoe-multimedia-tehnologii-ih-naznachenie-multimediinye/>

Rus dilində

13. Андреев, А. Средства новых информационных технологий в образовании: систематизация и тенденции развития // Основы применения информационных технологий в учебном процессе вузов.- М.: ВУ, 1995г. С.43-48.

14. Иваненко, В. Информационно-коммуникационные технологии в обучении английскому языку: [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.researchgate.net>

15. Назарова Н., Мохова О. Новые информационные технологии в обучении иностранным языкам: [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24564>

16. Нестеров, Д. Новые информационные технологии в процессе реформирования системы образования: [Электронный ресурс]. - URL: https://studentlib.com/chitat/novye_informacionnye_tehnologii_v_processe_reformirovaniya_sistemy_obrazovaniya.html

17. Захаренко Е. Н., Комарова Л. Н., Нечаева И. В. Новый словарь иностранных слов: 25 000 слов и словосочетаний. М.: Азбуковник, 2003.-1040 с.

18. Использование мультимедия-технологий в общем среднем образовании / Институт дистантного образования Российского университета дружбы народов, 2006. URL: <http://www.ido.rudn.ru/nfpk/mult/vved.html>
19. Карамышева Т.В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера: в вопросах и ответах. СПб.: Издательство «Союз», 2001.- 192 с.
20. Насибуллин Э.Н. Об эффективности информационных технологий обучения. URL: <http://www.tiei.ru/ppage/pages/57/HTML/nasibullin/htm>
21. Овсишер Г.М., Овсишер М.В. Интернет и образование: первые шаги // Стратегии обучения английскому языку: теория и практика. Самара, 1998.- С.88-98.
22. Сысоев П.В. Дидактические свойства и функции современных информационных и коммуникационных технологий // Иностранные языки в школе. 2012. № 6. С. 12–21.
23. Сысоев П.В. Современные информационные и коммуникационные технологии: дидактические свойства и функции // Язык и культура. 2012. № 1(17). С. 120–133.
24. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В. Теория и практика дистанционного обучения : учеб.-метод. пособие. М.: Академия, 2004.- 416 с.
25. Чуксина Л.Н. Методика разработки учебных заданий с применением мультимедийных средств (на материале обучения английскому языку) : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов : ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001.
26. Морозова О.Н. Из опыта работы с компьютерной программой «English Puzzle» на уроках английского языка // Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал. 2007. № 6. С. 23–25.
27. Михеева Е.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: учеб. пособие. М.: Проспект Велби, 2009.- 384 с.

28. Мещеряков А.С., Дмитриев Д.В. Внедрение в учебный процесс мультимедийных обучающих программ с интегрированным видеопрактикумом // Среднее профессиональное образование. 2011. № 11. С. 51–53.

29. Кулаева С.М. Роль визуально-графического компонента мультимедийных программ по иностранному языку // Вестник Оренбургского государственного педагогического университета. 2006. № 3. С. 152–158.

30. Штурба Я.Ю. Преподавание иностранного языка посредством новых информационных технологий // Филологические науки. 2012. № 7 (18). С. 222–225.

31. Назарова О.В. Мультимедийные обучающие программы: преимущества и недостатки // Блог современного педагога. URL: <http://www.modernpedagog.ru/multimedia> (дата обращения: 1.06.2012 г.).

32. Саенко О.С. Использование мультимедийных программных средств при обучении английскому языку детей младшего школьного возраста // Известия российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2006. Т. 2, № 19. С. 129–132.

33. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Учебные Интернет-ресурсы в системе языковой подготовки учащихся // Иностранные языки в школе. 2008. № 8. С. 11–15. 16.

34. Сысоев П.В. Информатизация языкового образования: основные направления и перспективы // Иностранные языки в школе. 2012. № 2. С. 2–9.

35. Сысоев П.В. Информатизация языкового образования: основные направления и перспективы (окончание) // Иностранные языки в школе. 2012. № 3. С. 2–9.

İngilis dilində

36. Brian, K., Williams, S.C., Sawyer, Sarah, E, Hutchinson, Using information technology: a practical introduction to computer and communication. Boston: McGraw-Hill, 2000. - 610 p.

37. Bates, A.E., Technology, open learning, and distance education. London : Routledge. 1995, 201p.
38. Brian, K., Williams, S,C., Sawyer, Sarah, E, Hutchinson, Using information technology: a practical introduction to computer and communication. Boston: McGraw-Hill, 2000.
39. British Council, Innovations in learning technologies for English language teaching. British Council 2013, 43 p.
40. Brown, H. D. Principles of language learning and teaching. Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall, 1987, 350 p.
41. Buell, J.CALL issues: Resources for CALL. In J. Egbert, & E. Hanson-Smith, (Eds.), CALL environments: Research, practice and critical issues (pp. 216-237). Alexandria: TESOL, 1999, 22 p.
42. Chapple, C.A. English Language learning and technology. Amsterdam: John Benjamins, 2003.
43. Chun, D. Using CACD to facilitate interactive competence. In J. Swaffer, S.Romano, P. Markley & K. Arens (Eds.), Language learning online (pp. 57-80). Austin: Labryinth, 1998, 24 p.
44. Wilson, E. Online electronic libraries: [Elektron resurs]. - URL: <http://www.bileta.ac.uk/94papers/ewilson.html>, 1994, April